

NORSK FOLKEMUSEUM

MUSEUM

IN THE

LIBRARY

NORSK FOLKEMUSEUMS
SÆRUTSTILLING NR. 11

HENRIK GREVENOR

GAMMELT NORSK LERTØI

1700—1900

NB Rana
Depotbiblioteket

KRISTIANIA
FORLAGT AV NORSK FOLKEMUSEUM
1920

1. Pl 117

11. 11. 11
1. 1. 11

W. C. FABRITIUS & SØNNER A/S

Foruten å være en veiledning ved utstillingen er denne katalog tenkt som en oversikt over vår gamle pottemaker-virksomhet. Desverre har tiden vist sig for knapp til, at undersøkelser og arkivstudier har kunnet foretas i tilstrekkelig utstrekning, og fremstillingen har måttet nøie sig med det materiale som allerede forelå i museets arkiv eller forefantes i eldre eller nyere litteratur. Katalogen må derfor betraktes som en førsteoversikt over et hittil lite påaktet materiale. En rekke personer landet over har stått til tjeneste med opplysninger, og museet bringer dem sin beste takk, spesielt er her å nevne frk. Anneken Pettersen, Drammen, hvis verdifulle meddelelser om denne egn på flere punkter er kommet fremstillingen til gode. Stor takk skylder museet de private samlere og museerne, uten hvis beredvillighet til utlån utstillingen ikke var kommet istand.

I katalogen er ikke medtatt den rike pottemakervirksomhet i Trøndelag, da denne er gjort til gjenstand for en særskilt behandling av dir. Dedekam. Snittene er tegnet av amanuensis, arkitekt Arno Berg og fotografiene er tatt ved museets atelier av frk. Jenny Arnesen.

H. G.

Mai 1920.

Kunsten å lage lertøi fortaper sig i historiens mørke, — fra stenalderen har keramikken vært et uundværlig ledd i den menneskelige husholdning. Få andre grener av industrien har hatt en rikere og mere mangeartet utvikling enn pottemakerindustrien, nye metoder, bedre materiale, større soliditet og fremfor alt mere hensiktsmessighet og skjønnhet har utviklingen gjennom tidene bragt med sig. På det primitive stadium, slik vi i våre dager lærer det å kjenne hos naturfolkene, kan der skilles mellem tre måter i fremstillingen. Den første og kanskje den eldste, som antas å ha sitt forbillede i kurvpletningen, har man kalt spiralfremstillingen. Leret blev eltet sammen til lange, runde lerstrimler og disse derefter lagt oppå og ved siden av hinannen på lignende måte, som når et taug blir kveilet op. Den annen måte bestod i fremstillingen av leret mellem hendene, og den tredje var støpningen i form. I fast form, som det nu gjøres, kan det neppe tenkes at de primitive folk støpte sine kar, derimot kjenner man til, at de benyttet sig av kurver og poser; fra vår egen jernalder har vi eksempler på, at de støpte over en fast kjerne av tre.

Den store revolusjon i tilvirkningen betegner oppfinnelsen av pottemaker skiven. Fund i Schweitz fra den yngre steinalder godtgjør, at den allerede på den tid var kjent i Europa. Dengang bestod den ennå av en enkel skive som hvilte på en tapp og blev dreiet med hånden; i denne form lærer vi den å kjenne på de gammelegyptiske veggbilder fra Beni-Hasan og på greske vasemalerier, likesom også Homer gir en skildring av den i Iliaden, XVIII, 600. Meget tidlig fikk den imidlertid den skikkelse den ennå har beholdt. Nu består den av en større skive nedentil der settes i roterende bevegelse med foten og som ved en stang er satt i forbindelse med en mindre skive oventil, hvorpå leret utformes.

Arbeidet utføres på den måte, at pottemakereren trykker begge sine tommelfinger inn i lerklumpen og former med håndflatene karetts vegger; disse drives hele tiden utover på grunn av omdreiningen.

På de aller eldste trin nøiet man sig med å tørre lertøiet i solen, senere lærte man å brenne det, først ved åpent ild, siden, omtrent samtidig med oppfinnelsen av pottemaker skiven, i en dertil innrettet ovn. Etter disse gjennomgripende forandringer har tilvirkningen av det enkle lertøi holdt sig på omtrent det samme trin helt til våre dage; med små forandringer og forskjelligheter er fremstillingen gjennomgående den samme over hele verden.

Det ler som anvendes ved tilvirkning av almindelig pottemakerarbeide er den sedvanlige blåler som på grunn av sin jernholdighet ved brenningen blir rød. Det er en forbindelse av kiselsyre og lerjord med vann. Etter utgravningen rensedes det først for sten, røtter etc., enkelte steder foretokes dette med føttene, senere gjennomarbeidedes massen ordentlig med hendene (slemning) og til slutt blev gjestanden formet på skiven. Det at den ferdig formede gjestand etterpå må tørres i luften, kunde gjøre det sannsynlig, at våre potterier kun har arbeidet om sommeren i eldre tid, da været om vinteren må ha lagt for store hindringer i

veien. Imidlertid inneholder lermassen også vann som er kemisk bundet til stoffet. For å bli av med dette må gjenstanden brennes, i almindelighet ved en temperatur av 800—900 grader. Etterpå er massen fast og hård og kan aldri mere føres tilbake til den oprindelige skikkelse, men på samme tid blir overflaten matt, porøs og suger med begjærighet til sig vann. For å kunne opnå praktisk anvendbarhet og samtidig få en bedre estetisk virkning blir derfor gjenstanden overdratt med et ugjennemtregelig stoff — glassur.

Glassur er en meget gammel oppfinnelse, de eldste, såkalte alkaliske glassurer — av soda og pottaske — hadde sitt hjem i Egypten, hvor de optrådte årtusener tilbake i tiden, men kjennes aldri fra Europa. Også blyglassurens opprinnelse må søkes i Orienten, den avendtes allerede av oldtidens romere, og av den har alle senere glassurer — saltglassur undtatt — utviklet sig. Blyglassuren er gjennom-siktig og farveløs, og består av blyaske blandet med kiseljord og flint. Disse ingredienser blev malet sammen på en håndkvern. Selve sammensetningen kunde være forskjellig men var av stor betydning for holdbarheten; benytter man nemlig for lite kiseljord (sand) i blandingen, kan stoffer som inneholder syrer eller er meget fettholdige oppløse glassuren, i første tilfelle kan der også fremkalles blyforgiftning. Glasseringen var den såkalte tørrglassering, glassurstoffet, som pottemakerne ofte selv fremstillet ved å brenne bly i en gryte, strøddes utover i form av tørt pulver. For imidlertid å få dette til å feste sig, måtte gjenstanden først dyppes ned i en kokt melsuppe, som bestod av rugmel og brunt barkemel og kaltes på Sandnes: *slimpa*.¹ I våre dager kjøpes glassuren ferdig og benyttes flytende. Under brenningen som stod på en 24—30 timer smeltet pulveret og la sig som en glassaktig hinne over lervarene. Alle gjenstander vi her har å gjøre med er forsynt med denne blyglassur; når enkelte har sterke metallreflekser, skyldes dette ikke at

¹) efter tysk *schlump*: at spise vælling.

der har vært benyttet lusterglassur, men årsaken til fenomenet ligger i tidens innvirkning, glassuren har oksydert. Dette er i almindelighet tilfelle hvor der har vært anvendt meget bly i tilsetningen. Når derimot gjenstanden blir hårdt brent, blir inntrykket av luster svakere.

Pottemakerarbeider går her i landet tilbake til våre eldste fund, og hadde i forhistorisk tid en rik blomstring. Derimot er de følgende århundrer næsten blottet for slike saker. At der i middelalderen og fremover i den nyere tid har vært bosatt pottemakere i våre byer synes rimelig, men byfundene bestyrker ikke denne antagelse, hittil har det overhodet ikke lyktes å bestemme nogen av disse fund, kanskje med undtagelse av Bergen, som norske; de kan like så godt være innført. Fremveksten av en norsk industri i større utstrekning skjer først omkring år 1700, og årsaken til dens opkomst må sees på bakgrunn av utviklingen ute i Europa. I løpet av 1600 årene tar fajansetilvirkningen en enorm fart, og 1800 årene blir til porselenets storhetstid. Samtidig var også de hjemlige tilstander gunstige for fremveksten av en industri. Vi befinner oss i merkantilismens gyldne århundre, hvor ethvert nytt tiltak og selv de vågsumste projekter hadde statens bevågenhet, og kunde gjøre regning med anerkjennelse og økonomiske støtte i form av privilegier og bidrag fra allerhøieste sted. Til støtte og op-hjelp av den hjemlige industri og fabrikvesenet oprettedes i 1735 et komercekollegium, og efter denne tid er det at også lertøiltilvirkningen tar fart. Mens de bevarte ting fra århundrets første tiår er meget fåtallige, begynner der nu å dukke op fabrikker og verksteder over hele landet, og virksomheten når i det følgende århundre til en høyde som hverken før eller senere. Innenfor det samme tidsrum faller våre få fajansefabrikker. Det er et spørsmål om ikke bare et par av de fabrikker vi finner nevnt i literaturen har beskjeftiget sig med tilvirkning av egentlig fajanse, bortsett fra Herrebøfabrikken, hvortil der forresten også var knyttet et potteri, og i den Dramske fajansefabrikk, hvis arbeider nu

nogenlunde sikkert kan bestemmes, har det neppe vært annet enn potterivirksomhet som er blitt drevet. Den totale mangel på bevarte gjenstander kunde synes mistenkelig.

Impulsen til den norske industri må vi søke i Tyskland. Under innflydelse fra den italienske renessanse vokste der i dette land frem en rik keramisk virksomhet som når sin blomstring i 15—1600 årene.¹ Der foregikk en stor import fra italienske verksteder, som igjen på sin side stod i forbindelse med Orienten. Strømmen gikk over Alperne til Tirol og Sydtyskland, senere lengere mot nord til egnene omkring Wien og Bøhmen. Denne import hvoriblandt særlig må fremheves de farvede og malte saker, fremkalte en intens virksomhet fra de innenlandske verksteders side, som best mulig søkte å opta konkurransen ved etterligning både av former og dekorasjoner. Fra disse østlige egner bredde bevegelsen sig vestover og nordover. Sverige og Danmark hvor pottemakervirksomheten er av noget eldre datum enn hos oss, mottok sine første impulser herfra, men vesentligst både for oss som for hele Norden, blir den industri som i løpet av 1600 årene vokste frem ved nedre Rhinen spesielt omkring Crefeldt.² Virksomheten ved disse verksteder har hatt en enorm betydning for den norske industri, overensstemmelsen i teknikk, fremgangsmåte og forsiring er så slående, at det mange ganger, især ved enkelte av de eldre arbeider, kan være meget vanskelig å avgjøre om hvorvidt de er innført eller ikke. Naturligvis kan en innflydelse fra våre naboland heller ikke underkjennes, men den er langt svakere og kommer, synes det, adskillig senere. Vi vet således, at der i Drammen slog sig ned svenske pottemakere bort imot 1800, og de har i ganske stor utstrekning satt et visst svensk preg på adskillige av egnens produkter. På lignende måte i Sandnes, hvor den eldste pottemaker som grundla virksomheten derborte, var innkalt fra Sverige. Eksempelene vil sikkert kunne forfleres og i grenselandene og

¹ Haberland: *Österreichische Vorkunst* I s. 67 ff.

² Deneken: *Sammlung niederrheinischer Tonarbeiten.*

kyststrøkene må vi regne med en sterk utveksling med nabolandene. Men intet av dette vil kunne forandre det faktum, at opprinnelsen må søkes lenger sydpå og arkivundersøkelser tyder på, at der er skedd en direkte indvandring av fremmede svender. I Trondhjem, som i mange henseender blev lertøilvirkningens hovedsete, grunnlagdes de eldste verksteder av tyske arbeidere omkring 1700, der er blitt stamfedre for «dynastier» som har holdt sig helt ned til våre dager, langt ned gjennom tiden bevarte de sin forkjærlighet for motiver og former som karakteriserte tysk lertøi, men ikke bare her, også annensteds møter vi det samme fenomen, i Telemarken f. eks. synes Didrich von Cappelen å ha benyttet sig av innkalte tyske håndverkere, da han anla sitt potteri i 1741. Kirkebøkene viser at der nettop i de år nedsatte sig to pottmakere av tysk opprinnelse der på stedet. Forøvrig arbeidet tyskere i Telemarken langt ned i tiden, en tradisjon forteller at der i fabrikkens siste år omkr. 1840, var beskjeftiget tre tyskere på stedet, de arbeidet helt selvstendig, og svarte bare en årlig avgift til eieren. Dette forhold stemmer ellers overens med, hvad vi kjenner både fra vore naboland og annenstedsfra. I Amerika blev således pottmakerkunsten innført av tyske pottmakere i slutningen av 1600 årene, også fra senere tider har vi beretning om lignende utvandring; som eksempel kan nevnes at en tysk pottmaker Michael Niebel fra Hüls i 1853 nedsatte sig i Wisconsin, hvor han grunnla et potteri. At den fremmede innvandring heller ikke i Norge innskrenker sig til den eldste tid må man med nogenlunde sikkerhet gå ut fra.

Opkomsten av den norske industri blev ikke begunstiget av at der her i landet fantes en til det bruk særlig egnet ler. Bortsett fra ganske små og temmelig isolerte forekomster, kjennes hos oss ikke annet enn den almindelige blålere. Den kan forekomme i slettere eller bedre kvalitet, og vi har kjennskap til at de gamle pottmakere foretok blandinger av forskjellige arter og gjerne tilsatte med litt hollandsk pipeleir, men det er dog på den, at hele den norske

industri bygger, og tiden var slik, at der hvor der var nok råstoff, der vokste også verkstedene frem, ikke alle av like stor betydning, og av kortere eller lengere varighet. Produksjonen går ofte under navn av bondekeramikk, men vi bør være opmerksom på, at det kun i de sjeldneste tilfelle er bondearbeide, tvertimot, de fleste pottemakerer var fagutlærte håndverkere, og selv de få bønder som drev med denne virksomhet, hadde vært i en by og der lært kunsten. Potteriene selv samlet sig mest omkring byene, initiativet er for det meste utgått fra en forretningsmann, som til det sted hvor han hadde funnet det passende råstoff innkalte arbeiderne. Der synes til alle tider å ha vært en nær forbindelse mellom tilvirkningen av teglsten, glasserte panner og ovnskakler på den ene side og pottemarkaker på den annen. Utviklingen synes på mange steder å foregå parallelt, eller den ene virksomhet har utviklet sig av den annen og vi har adskillige eksempler på at teglverker efter en stunds lørløp også optok produksjonen av lertøi.

De rikeste distrikter for denne virksomhet i det sydlige Norge er egnene omkring Drammensvasdraget, både i selve byen med de nærmestliggende bygder og opover i Sandsvør og på Modum har der vært mange verksteder. I Telemarken spesielt i Nedre møter vi også en livlig virksomhet. Senere fra århundreskiftet vokste der frem verksteder både oppe på Hedemarken og Vestlandet, hvor virksomheten i Sandnes har hatt en rik blomstring helt frem til våre dager. Derimot har kystdistriktene alltid vært sågodt som blottet for denne industri. De gjenstander som utgikk fra våre potterier var mangeartet. Større og mindre fat, skåler, kokser, krus, fiskefat med kopp til dypelse, hullefat, krukker av forskjellig størrelse og form med eller uten hanker, senere kom til terriner, pepperbøsser, tobaksdåser, blekkhus, lysestaker, blomsterpotter, foruten en utallighet av smågjenstander til husbruk eller underholdning. Bortsett fra de enkle og helt grove ting er der meget som tyder på at disse gjenstander mindre er å betrakte som bruks- enn

som prydsaker. Mange har en størrelse eller en utsmykning som gjør dem ganske uhensiktsmessige til daglig bruk, og de blir å henvise til pyntegjenstander på kjøkkenhyllen sammen med kobber- og tinnfat. De har vært ansett som en kostbarhet, er blitt omfattet med omhu og forsiktighet og bare tatt i bruk ved festlige anledninger. Mange ting må betraktes som et slags erindringstegn. De innskrifter som man kan treffe på, viser at de har vært laget i en spesiell anledning og med henblikk på en bestemt begivenhet. En enkelt gruppe som har inngravert et manns- og et kvinne-navn sammen med år og datum, eller hvor der som dekorasjon er anvendt en kirke, et menneskepar (deriblandt det første), et par sammenslyngede blomster eller lignende er antagelig blitt benyttet som bryllupsgaver. Det er rimelig å anta, at disse ofte store og prektige fat har vært benyttet til serveringen av brudegrøten, som på flere steder i landet foregikk under bestemte, høitidelige ceremonier og i et særlig kostbart kar. En spesiell art av krukker anvendes til å bringe barselmaten, som oftest grøt; i de distrikter, Østlandets brede bygder, hvor skikken var almindelig, førte den med sig en rik produksjon av disse gjenstander. Krukken var å betrakte som gave og fikk derfor en prektig utstaféring der setter Oplandenes produksjon i første rekke blandt vore verksteders frembringelser. Men både de finere og de helt grove ting har vært behandlet med forsiktighet; på grunn av sin relative sjeldenhet er «krusafat» blitt sett på like til våre dager med en forunderlig venerasjon av bøndene.

Alt blyglassert lertøi kan efter farven inndeles i to hovedgrupper, med gul eller brun bund. Av disse er den brune gruppe den eldste og optrer først, den gule senere, skjønt der hos oss allerede tidlig i det 18de århundre finnes helt gule lervarer. Det brune lertøi har den enkleste form for dekorasjon. Pipeleret som bruktes til denne, innførtes fra Holland eller England. Det rørtes først ut med vann til en tynn velling og blev derefter påfylt et horn i hvis spiss var

innsatt en pennepose; det såkalte malerhorn. Med dette maltes ornementene på overflaten enten på frihånd eller mens gjenstanden stod på dreieskiven. Ikke til alt og ikke på alle steder benyttet man sig av dette redskap, enkelte pottemakerer vet vi brukte almindelig pensel, eller undertiden en harelabb. Konturen var på forhånd ofte trukket op med en griffel. Tilsattes pipeleren bestemte stoffer opnådde man ved glasseringen å få frem forskjellige farver, med kobberoksyd fikk man grønt, med antimon gult, med mangan lilla, med kobold blått; dette siste stoff var imidlertid både sjeldent og kostbart, og ting med blå farve påtreffes derfor ikke ofte. Blåleren blandedes undertiden op med pipeler, hvorved man opnådde nuancer i brunt; rødler, der finnes som fine årer i leren, har i enkelte tilfelle også vært anvendt.

Den annen hovedgruppe består av gjenstander, hvor hele overflaten er dekket av et tynt lag pipelere, i keramikens historie går denne teknikk under navn av begitning (engobe). Oprinnelsen til denne metode blir å søke i en etterligning av fajansens hvite tinnglassur. Leret østes ved hjelp av en skje i flytende tilstand utover karet, og dette rystedes inntil massen hadde fordelt sig jevnt utover hele overflaten. Ovenpå her blev strøket den polykrome dekorasjon som utførtes på samme måte som ved det brune lertøi. Konturene rissedes op med en pinne eller griffel som undertiden var forsynt med flere tagger, efter glasseringen fikk på denne måte ornementene en mørk kontur. Metoden går under navn av sgraffito og har sammen med den øvrige dekorasjonsart sin opprinnelse i Italiens renessanse, hvor den er kjent fra det 14de århundre. Til oss kommer den over Tyskland sammen med de innvandrede håndverkere. Sin største utbredelse og yndest når dette lertøi hos oss først bortimot 1800. Trøndelagen inntar førsteplassen, men også annensteds er det gule lertøi kjent; her sydpå må regnes med adskillig innflydelse fra Sverige, hvor fabrikasjonen av den gule vare tar et mektig opsving i de vestlige provinser utover 1700 årene.

Undertiden optrer også helt grønglasserte ting. I dette tilfelle er begitningen blandet med kobberoksyd. Hos oss er denne metode temmelig sjelden, når Trondhjem undtas, finnes ikke gjenstander med dette overdrag annensteds enn i Drammensdistriktet. I Mellemsverige finnes en gruppe av denne art, og metoden er innkommet dit fra de østlige deler av Tyskland. Om impulsen til oss er kommet herfra eller den almindelige vei fra Nordtyskland kan ikke avgjøres på det nuværende tidspunkt. En annen dekorasjonsmåte var den såkalte marmorering; den utførtes i flere farver i lervellingen med en kam, som på sine steder blev tilskåret av et stykke lær. Måten er utbredt over store deler av landet, men optrer med de fleste eksemplarer omkring Drammen. Som en efterligning av Wedgewood's sorte stentøi optrer i det 19de århundre adskillig sort eller sortbrunt lertøi. Hovedcentret for tilvirkningen var Stjørdalen, men også på Hedemarken må der ha vært et verksted. Omkring åhundrets midte nådde disse varer sin største utbredelse.

I stil er de norske arbeider temmelig ensartet, valg av farver form og motiv er nogenlunde det samme overalt. Der bygges over de samme emner som var almindelig i Tyskland, men ornamentikken er blitt optatt og omformet selvstendig, så den kan betraktes som original. Enkelte verksteder eller mestre utformet bestemte motiver, som man ser går igjen hos deres efterfølgere, men tross disse mindre lokale særegenheter er vår lertøiindustri preget av stor uniformitet. Sakene har alle en god, litt djerv ornamental virkning, selv om ornamentikken i og for sig kan mangle meget i elegant linjeføring. Deres estetiske verd beror meget mere på farvenes mangfoldighet og prakt enn på formene. Nogen omsorgsfull eller nitid utførelse er der sjelden tale om, tvertimot, ornamentikken er gjerne sterkt oppløst og summarisk, men nettopp denne grovhet i utførelsen gir et stort bidrag til dens charme. Ornamentene er de sedvanlige for det 18de århundre, barokkens bladranker med tulipaner, druer og fugler spiller en stor rolle, derimot er det vanskelig

å finne noen forbindelse med rosemalingen der bygger på de samme motiver. Innenfor den brune gruppe finner vi den største mangfoldighet på motiver, men de er enkle, oftest geometriske, bestående av linjer, pletter, rosetter der kan minne om karveskuren, siksakborder, undertiden forekommer også vegetabiliske elementer, men da gjerne i naiv blanding med geometriske, en smal bladranke, en blomst, et par løse revne blad, «kråkeføtter». Ved det gule lertøi der krevet større øvelse av utføreren, har dette satt sitt preg på utstyret, både formene og dekorasjonen er rikere, mere omhyggelig utformet. Rankene er her malt i flere farver, isprengt med blomster. I bunnen anbragtes ofte en fugl, en blomsterkvast eller et stort blad. Også billedfremstilling forekommer av hus, dyr og mennesker, enkelte bibelske scener, eller billedere av folkelivet, slik som det artet sig på stedet. Noget litterært illustrasjonsstoff ligger neppe til grunn for disse høist naive forsøk, men de gir allikevel et interessant innblikk i hvad det var som i øieblikket optok den almindelige mann, og hvad der i særlig grad grep inn i hans forestillingsverden. Billedene er av og til ledsaget av en beskrivende og fortellende tekst, som ved sin mangelfulle ortografi virker høist illustrerende. Rummet omkring tok mesteren i bruk for måne, sol og stjerner, og var der et rum til overs utfylles det med bånd, dyr og blomster i skjønn forening og ofte av en størrelse som trosset alle forhold. For begge gruppers vedkommende tokes årstall og initialer med inn i dekorasjonen; på et sent trin utgjordes hele utstyret av dette årstall sammen med et par omløpende linjer. Linjene erstattedes ofte med et system av prikker, utført med en fjærspiss eller kam som hoppende beveget sig bortover under dreiningen. Et par enkelte motiver synes å ha opnådd stor yndest over hele landet, således et W-lignende ornament og et system av runde pletter avbrutt av bunter med små streker; oppe på Toten hadde man en spesiell forkjærlighet for en liten korsblomst. Pålagte ornamenten eller ornamenten utført i høit relieff er temmelig sjeldne hos oss.

Det forekommer på noen få ting fra det 18 århundre, men blir først almindelig på det sorte lertøi i 1840—50 årene. Hvor der ikke foreligger direkte forbillede innenfor fajanseindustrien, må opprinnelsen til denne teknikk vel nok søkes blandt metallfatene med høit drevne ornamenter. For formen har disse fat ialfall spillet en stor rolle og er ofte nok blitt efterlignet. Saltmatsfat av tinn har stått som forbillede for en gruppe av lerfat med en smal opstående kant langs innsiden av randen. Fra trearbeidene er der lånt adskillig hvad angår form og profilering, særlig synes fiskefatene å være kopiert efter tilsvarende fat i tre. Med hensyn til formenes tidfestelse så har de dype fat vært laget hele tiden, de flate fat tilhører i almindelighet det 18de århundre, fat med bred utoverbrettet kant og relativ stor dybde finner vi flest av omkring 1770, av fiskefat synes meget få å kunne regnes til det 19de århundre.

Overveldende originalitet eller stor oppfinnsomhet, hvor det gjaldt nye former eller motiver, er ikke de norske pottemakeres sterke side. De lånte og kopierte hvor de kunde komme til, dette i forbindelse med det store utbredelsesområde, de usikre opplysninger, og den fullstendige mangel på signatur gjør det ofte meget vanskelig når man vil forsøke å bestemme de enkelte verksteders produkter, det vil ofte komme til å bero på et rent skjønn..

Pottemakertilvirkningen har ikke vært, hvad man egentlig kaller husflid, den sørget ikke bare for husholdningens behov, men tok direkte sikte på handel; hver pottemaker har hatt et større eller mindre forråd i sitt hus av ferdige varer, og distriktets beboere har søkt hen til ham for å få hvad de trengte til; at der også har vært arbeidet på bestilling er allerede nevnt, derimot har egentlig butikkhandel neppe nogensinde vært drevet på landsbygden, de mindre potterier i mere fjerntliggende egner har ikke forarbeidet mere enn hvad der nettopp trengtes for å dekke bygdens behov. Anderledes stiller saken sig med verkstedene i de centrale deler av landet og i byene. Disse bedrifters virksomhet var be-

regnet på eksport, foruten at de hadde utsalg på selve stedet. De har hovedsakelig hatt sin oppmerksomhet henvendt på bygdene, og transporten foregikk både til lands og til vanns. Der kjennes eksempler på, at pottemakerier har sendt sine varer rundt med vogner eller sleder, da denne handel oftest foregikk om vinteren, men den viktigste av denne innlands-handel formidledes gjennom omreisende kramkarer, som fra år til år drog omkring til de samme bygdelag efter de samme ruter. Kystdistriktene fikk sine behov stillet fra sjøsiden. Helt op til våre dager har det vært i bruk å sende fartøier med krustøi fra sted til sted og fjord til fjord. Til trafikken anvendtes mindre skib, skøiter og jakter, som før et par dager la sig fast på et sted, stakk en plankeende iland, og drev handelen direkte fra dekket, Potterieierne ut-sendte selv disse fartøier, men handelen dreves også av op-kjøpere for egen regning. Det er ikke små avstander som på denne måte har vært tilbakelagt; jakter fra Skienskanen må ha nådd helt op til det Trondhjemske, og Sandnes hadde båter ute både nordover og sydover helt bort på svenske-kysten. Eksport til utlandet kan der derimot neppe være tale om. Denne utbredte kysthandel må tas som en for-klaring når det gjeller enkelte grupper av lertøi, som har et særskilt stort utbredelsesområde langs hele kysten; som vi senere skal komme tilbake til har enkelte verksteder i det østlige Norge allerede fra 1740 årene forsynt de vest-landske bygder omkring de store fjorder.

Inne i landet var naturligvis markedene de store avset-ningssteder, de avholdtes flere ganger om året og potte-makerne har sikkerlig hver gang sendt et utvalg av sine varer. De markeder som i denne forbindelse kommer i be-traktning er først og fremst de der holdtes i de rike potte-makerdistrikter, hovedsakelig måskje Kongsberg marked. De er av meget gammel opprinnelse og avholdtes tidligere tre ganger om året. Her møttes folk fra Lågendalen, fra Modum, Eiker, Sigdal, Numedal, fra hele Oplandene og Telemarken, fra Hallingdal, Valdres, ja ennog fra Bergens

stift og helt bort fra Dalarna i Sverige kom folk reisende. Hvor stor dette markeds betydning har vært for pottemakerindustrien, lar sig ikke nu fastslå, men den har vært stor, og for utvekslingen mellom Telemarken på den ene side og Buskerud amt på den annen, kan dets betydning ikke settes høit nok. Innenfor et mindre område har markedet i Drammen eller som det tidligere het på Brager-næs, hatt en lignende virkning. Til dette søkte ikke fullt så mange folk, men vi har opplysninger om, at de nærmere liggende bygder, spesielt Hallingdal, her forsynte sig med lertøi. For Oplandene og dermed for virksomheten omkring Mjøsen var markedene på Lillehammer og Elverum (Grundset) av stor betydning. Til disse søkte også folk fra Vestlandet og Trøndelag. Røldalsmarkedet spiller en viss rolle for utvekslingen mellom Telemarken og Hardanger—Jæderen. Foruten de her nevnte har hvert eneste avholdt marked hatt sin større eller mindre betydning, uten at sporene står så tydelig igjen efter det.

De fleste potterier i det sydlige Norge har som nevnt sin blomstringstid fra omkring 1750 og utover, jo lenger vi kommer fremover i det 19de århundre, desto flere tegn merker vi på nedgangen. Formene blir grovere, dekorasjonene skjematisk og fattige og taper den livfullhet som var deres største verd. Der kommer noget visst fabrikkmessig og ensformig over varene. Fra midten av århundret innstilles fabrikasjonen ved de fleste verksteder på Østlandet, på Vestlandet holder den sig ennu en tid, men tilvirkningen av de brogede lervarer innstilles også her mere og mere, — kun Sandnes danner en undtagelse fra regelen. De potterier som på denne tid ennu eksisterte, legger produksjonen om til vesentlig å omfatte blomsterpotter, som eftersom våre gartnerier vokste frem i annen halvpart av det 19de århundre, var blitt en meget efterspurt vare. Årsaken til ophøret er naturligvis flere, men en av de viktigste var sikkerlig den voksende import av utenlandsk stentøi, hvis prisbillighet våre potterier i lengden ikke kunde konkurrere med. De

bukket under i kampen, og så fullstendig er minnet om den gamle virksomhet forsvunnet, at enn ikke en tradisjon på tilvirkningsstedene har holdt sig. Enkelte gamle folk treffer man ennu, men sjelden eller aldri går deres beretninger lenger tilbake enn til det 19de århundres midte. Det er også kun relativt få ting som er blitt bevart ned til våre dager. I de allersiste år har der vært gjort forsøk på å bringe nytt liv i den gamle virksomhet, det er å håpe, at disse forsøk må bli fortsatt, og at der må bli bragt noget virkelig verdifullt ut av det.

SMÅLENENE

På grunn av jordbunnens lerholdighet, de lette kommunikasjoner og den billige tilgang på brenne, har der i Smålenene alltid vært en livlig teglverksdrift, særlig i egnene omkring Fredrikstad, men også i Rakkestad omkring Moss og nede ved Fredrikshald har der vært drevet en rik tilvirkning. I forbindelse med enkelte av disse verker optokes der i løpet av det 18de århundre også potterivirksomhet. I Id ved Fredrikshald innkjøpte den bekjente Peter Hofnagel gårdene Bø, hvor han ved opdyrkningen fant adskillig god og fin lere, bekvem til mur- og teglsten som til glassert stentøi og fajanse. I 1757 anla han her et teglverk, og i 1758 «een ordinaire Stentøy- og Kakkelovns Fabrique». Men at han foruten sin fajansefabrikk og bortsett fra tilvirkningen av ovnskakler,¹ også har beskjeftiget sig med fremstilling av almindelige pottemakersaker synes å fremgå av en beretning fra ham selv. I ett av sine mange andragender til regjeringen om understøttelse, nevner han sine to fabrikker; den ene av disse har vært et potteri. Mange år har imidlertid dette verksted ikke vært i gang, for kort efter 1760, i hvilket år ovennevnte andragende blev innsendt, vet vi at det er blitt nedlagt. Norsk Folkemuseum har på tomten for den gamle fabrikk latt foreta en utgravning. Det materiale som på denne måte fremkom var ikke meget rikholdig, men det synes dog som det lar sig gjøre ved hjelp av et par av de fundne bruddstykker å kunne bestemme en terrin fra Nordiska Museet til å stamme fra denne fabrikk. Også formen har noget til felles med senere fajansearbeide fra Herrebø.

¹ Ovnskakler vil ikke bli tatt med i denne katalog; for Herrebøfabrikens vedkommende kan henvises til Dr. Fett: Gamle norske ovne.

1. Terrin. Id. Sml.

1. Terrin, med to hanker og lokk, hvorpå et spettet hvitt dyr, glassert, innvendig brun, utvendig lys brunrød med hvite og grønne ornamenter, samt pålagte rosettter. Fra Id Sml. 24,6 cm. h., 26,5 cm. br. N. M. 75 932.

2. 90 bruddstykker funnet ved utgravning på Herrebø. N. F. 651—667—12.

Ved Trosvig i Glemminge meddeler kraft¹ at der i året 1816 blev anlagt et pottemakeri. Det tilhørte krigsråd Siewers og leverte allehånde glasserte og uglasserte varer. Noget nærmere kjenner vi ikke til dette verksteds virksomhet, men kan vel gå ut fra, at det eksisterte nogen år og ennå var i drift, dengang Kraft foretok sin reise.

Et hullefat stammende fra Smålenene anføres her. Det står med hensyn til glassur og farve nokså nær enkelte Telemarksfat, men teknikken er en annen og stiller det på en plass for sig.

¹ Jens Kraft: Topografisk—statistisk beskrivelse over Kongeriget Norge. I. s. 131.

3. Hullefat, på tre tilspissede føtter med to hanker. Innsiden glassert, lys brun bunnfarve med grønne bånd hvori lysere pletter samt gule linjer. I bunnen en stående fugl og årstallet: «1785». Fra Langeli, Skiptvedt, Sml. 9,8 cm. h., 40,5 cm. br. N. F. 205—00.

KRISTIANIA

I Kristianiadalen, hvor betingelsene for råstoff var tilstede i rik utstrekning, har der fra meget langt tilbake i tiden vært drevet en omfattende teglverksvirksomhet og i forbindelse med den optokes pottemakertilvirkningen, så at der gjennom hele det 18de århundre har vært mindre verksteder i byen som sørget for dens behov. I årene omkring 1790 får vi høre, at Kristiania hadde to små pottemakerier. Det meddeles¹ at de forsynte byen og stiftet, og at de fabrikerte kakkelovner av brent og glassert sten «hvilke dog ikke kan settes i ligning med de svenske og kjøbenhavnske». Kraft² forteller at de var beliggende utenfor byen, men dog på dennes grunn. Sannsynligvis lå iallfall ett av dem i Piper-viken. Nede på Holmen på den tomt som nu eies av Akers mekaniske verksted var også en lignende virksomhet igang.³ Stedet eiedes i 1700 årenes første halvdel av bispinne Munch, senere av kjøbmann Claus Bendeke der solgte tomten til stiftsprost Dr. Otto Holmboe. Denne var i likhet med mange av tidens geistlige en meget interessert mann for all praktisk virksomhet, deriblandt industri. Han drev et teglverk på sin eiendom, hvor der blev tilvirket blå, glasserte taksten, og må dessuten ha anlagt et pottemakeri; vi får iallfall vite, at da enkefru Holmboe (presten døde i 1773), i 1784 solgte eiendommen, fulgte der med et tilhørende pottemakeri. Eiendommen blev kjøpt av admiral Krogh, og under denne og hans enke Anne Christiane Krefting har virksomheten for-

¹ A. Bull: Topografisk Journal I. s. 109.

² Kraft I. o. s. I. 212 ff.

³ Collet: Ol. Chr. a Billeder s. 215 ff.

modentlig vært fortsatt, likeså under efterfølgeren overtoldbetjent Selmer og kaptein Jacob Munch, som overtok Holmen i 1825. De utvidet bedriften til å omfatte tilvirkning av ornamenter og hvite, glasserte kakkelovner. Holmen ornamentfabrikk var i drift flere år fremover, blev utvidet og drev i senere år særlig med en spesiell sort av glasserte taksten samt gesimsornamenter. I 1846 blev tomten solgt og fabrikkens nedlagt.

Gjennem hele det 19de århundre var der igang verksteder i Kristiania, og pottemakersaker skal ha vært en nokså utbredd og benyttet vare ikke bare i selve byen, hvor den var gjenstand for bl. a. torvhandel, men også i de omliggende distrikter. Så sent som i 60—70 årene fantes ennu en pottemaker ved navn Eriksen i Søgaten og i 80 årene hadde en Johnsen verksted i Nordahl Bruunsgate. Selv om navnene vil kunne forfleres, har virksomheten neppe vært stor, og i våre dager er så godt som alt gått tapt.

4. Krukke, merket «Piperviken» tilhørende Halvor J. Schou, Kra.

HEDEMARKEN

I den østlige del av Hedemarkens amt i Odalen har der i slutningen av 1700 årene vært drevet et pottemakeri. På stedet finnes gode tilganger på ler, og dette forhold førte til, at den daværende eier av Spetalens gruber, Iver Neuman (ca. 1770—1823) sendte en av sine «tjenere» til Drammen for at han der skulde sette sig inn i pottemakerhåndverket. Ved sin tilbakekomst skal han efter samtidige beretninger ha lært kunsten så grundig, at det lertøi han laget ikke stod tilbake for de importerte varer, alene glassuren var ikke helt på høide med den «udenrigske».¹ Hvad navnet har vært på denne utsendte pottemaker vites ikke med sikkerhet, men meget taler for, at et var Abraham Moss.²

¹ P. S. Bang: Beskrivelse over Oudalens Præstegjæld. Budstikken 1825, s. 97.

² Minder fra gamle dage. Nordre Odalen.

som ved siden av sitt gårdsbruk også drev med pottemakeri. Han bodde på gården Krogsrud, Sand i Nordre Odalen. Hvor mange år denne virksomhet har vært i gang vites ikke, derimot må den være begynt i 1784, det år Bang forfattet sin beskrivelse. Verkstedet har sørget for dalens behov, men nogen stor produksjon har det neppe vært tale om. Heller ikke kjenner vi noget arbeide som med sikkerhet kan henføres hit; men enkelte ting taler for, at et fat som bærer innskriften «Hafslund» kan være laget her — forutsatt at virksomheten ennå var i gang 1803. Fatets dekorasjon og den måte hvorpå den er utført, den mørke, brunlige rød-farve, formen med den bølgede rand, minner om svensk arbeide, men andre ting igjen stiller det nær op til ting som er blitt utført i egnene omkring Drammen. På den tid Odalspottemakeren har opholdt sig her, hadde der allerede nedsatt sig svenske pottemakere der på stedet, og dette skulde forklare det fremmede preg og samtidig gjøre det sannsynlig, at fatet kan være laget i Odalen.¹ Fatet anføres derfor her.

5. Fat, dypt, innsiden glassert, pipelers begitning med grønne og brunrøde dekorasjoner, i bunnen to sammenslyn-gede blomster, innskårne konturer; over disse: «Gunnil Rasmus Datter, Hafslund, d. 14 December 1803. Ole Pedersen.» Utoverbrettet, smal kant med opstående, indre bølgerand. 8 cm. h., 29,7 cm. br. N. F. 502—95.

Oppe på selve Hedemarken i distriktene omkring Mjøsen har der gjennom hele det 19de århundre vært i gang pottemakerverksteder. Lektor Grønvold² har fremsatt den formodning, at virksomhetens fremvekst heroppe skulde skyldes initiativ fra prosten Pihl, men det er et spørsmål, om der ikke allerede før hans tid har vært i gang verksteder. En stor «grautpote»³ i Norsk Folkemuseum bærer

¹ Et Hafslund finnes foruten i Fet også i Smålenene, så den mulighet, at det kan være laget lenger sydpå, ikke er utelukket.

² Fortidsfor. Aarsb. 1912 s. 145.

³ H. Aall: Kunst og Haandverk s. 1.

5. Fat.

årstallet 1771 samt en innskrift som henviser den til gården Kvarberg i Ringsaker, og skjønt det ikke har lyktes å påvise noget potteri fra denne tid, er der meget som taler for, at den har vært laget i nærheten av bestillingsstedet. Men paa den annen side er det underlig, at denne virksomhet ikke har satt spor efter sig i den senere produksjon, som heroppe lengere frem i tiden viser sterk forbindelse med Trøndelag og Drammen. Krukkens form og dekorasjon er så utpreget, så enestående i sitt slags og utført med en sådan overlegenhet, at den ikke kan være første ledd i en utvikling, men der må antas å foreligge en temmelig rik tradisjon før den. Den mulighet er derfor ikke utelukket, at krukken kan være bestilt langveis fra gjennom en omreisende kramkar.

6. Krukke, «grautpotte», med to hanker, svakt hvelvet lokk med knapp, glassert, brun bunn med ornamenter i gult og grønt, tre rader knopper avvekslende gule og grønne, lokket har omløpende border, i gult og grønt; omkring midten en storblomstret ranke. På den ene side innrisset årstallet: «1771», på den annen i et felt: «K. N. D. Kvaer Beer». Neden-

6. Grautpotte.

for en bred, stilisert blomsterbord. 28,2 cm. h., 20,6 cm. i tverm. N. F. 152—17.

På gården Ottestad i Stange har der vært et verksted bortimot 1850. Fra dette stammer en stor terrinformet grautpotte med sort glassur. Det er derfor rimelig å henhøre til dette sted hvad der forøvrig finnes av lignende ting i de tilgrensende egne. Likheden med det Stjørdalske sorte lertøi er ofte iøinefallende, og de Hedemarkske saker er sikkert fremkommet som en efterligning av dem. Men de skiller sig fra disse ved sin grove, ofte klumpede form, det tykke gods og farven der meget ofte skjærer over i det brune, — innsiden er undertiden også brun.

7. Krukke, med to hanker, på lav fot, glassert, sort. Fra Ottestad, Stange, Hed. 17,1 cm. h. 22,8 cm. br. o. m. O. F. 1398.

8. Krukke, «grautpotte» med to hanker og lokk, glassert, innvendig gulbrun, utvendig sortbrun. Fra To. N. Fron, Gud. 19,4 cm. h., 25,5 cm. br. o. m. S. S. 953.

10. Terrin, Foldbu, Gud.

9. Terrin, med to hanker, glassert brunsort, omkring randen en snoet bord. Fra Toten. 18 cm. h., 26,6 cm. br. o. m. O. F. 610.

10. Terrin, «grautpotte» med lokk og to hanker, glassert, sortbrun, med inntrykte forsiringer i form av bånd, på lokket en frukt. Foran et felt med bokstavene: «C. I. D.» inntrykt med et stempel. Fra Steine Foldbu. 26,5 cm. h., 26,5 cm. br. o. m. S. S. 3729.

11. Sandhus, glassert, brunsort, på lav fot, cylindrisk med indrissede ornamenter samt bokstavene: «E. M. D. B.» og årstallet: «1828». Fra Vestfossen. 6,2 cm. h., 6,7 cm. br. D. M. 2477.

Nogen sikkerhet for at ovennevnte sandhus stammer fra Hedemarken er der ikke, men det ligner så lite det øvrige lertøi fra Drammensdistriktet og står på den annen side nokså nær de andre sortglasserte ting, at jeg har valgt å nevne det her.

Fra det samme potteri stammer også en del fat og skåler, som både ved sin dekorasjon og form peker direkte hen

på Drammen eller nærmeste omegn. Marmoreringen, anbringen av årstallet mellom småstreker er i så full overensstemmelse med fat derfra, at var det ikke for den omhyggeligere utførelse, den spinklere form og det bedre gods, så måtte man henføre dem til et Drammensverksted. Sannsynligvis er det en Hedemarking som har lært håndverket i Drammen, og senere kopiert sine læremestres arbeider, samtidig som han ikke er helt upåvirket av gjenstander som er stedeegne for Hedemarken og som har mottatt innflydelse fra trønderske lertøi.

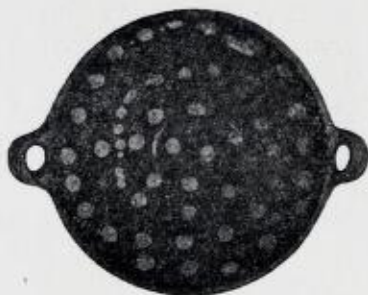
12. Fat, dypt, innsiden glassert, grønne og gule ornamenter på brun bunn, bredt marmorert felt; langs den utoverbrettede kant løper en sterkt oppløst bladranke. I bunnen årstallet: «1837» mellom småstreker. Avrundet, litt innoverbøiet, opstående rand. Fra Ottestad, Stange. Hed. 7,5 cm. h. 28,3 cm. br. O. F. 1464.

13. Skål, innsiden glassert, brun, gul og grønn bølgelinje, i bunnen årstallet: «1843» mellom småstreker i gult. Avrundet kant, opstående litt innoverbøiet rand. Fra Sprækkenhus, Tretten, Gud. 7,4 cm. h., 22,5 cm. br. S. S. 937.

14. Skål, lik foreg. med årstallet: «1844». Fra Sprekkenhus, Tretten, Gud. 7,1 cm. h., 22,8 cm. br. S. S. 936.

På Vangs prestegård forteller Kraft¹ at presten Pihl hadde oprettet to pottemakerier, hvert av dem beskjeftiget to arbeidere. I forbindelse med dem drev også Pihl en fabrikk for tilvirkning av «svenske brændebesparende Kakkelovne». Abraham Pihl var født i 1726 og kom som sogneprest til Vang 1789, hvor han forblev til sin død 1823. Han var en på de fleste praktiske områder interessert mann, han malte, var smed, snekker, urmaker, arbeidet med glass, var litt av en medikus, destillatør og fra 1785 astronomisk observator for Norge. Overhodet, forteller Pavels, beskjeftiget han sig med alt, kanskje med undtagelse av sin geistlige virksomhet. Sine interesser søkte han ikke bare å virkeliggjøre

¹ Kraft I c. I. 169.

17. Koks. Furnes, Hed.

ved selv å oprette verksteder, men fullt så meget ved å opplære sine sognebørn. Her er hans betydning stor, og ikke få var de bønder som søkte til Pihl for å få opplæring. Hvad hans pottemakervirksomhet angår, har vi omtrent ikke kjennskap til den i våre dager. Gjenstandene er rent gått tapt. På den kulturhistoriske utstilling i Hamar 1908 fantes «en smuk antik urne» fra hans potteri, tilhørende kaptein G. Gjestvang, Ottestad. Om den nedennevnte krukke er norsk kan være mere enn tvilsomt, likeledes om den er så gammel, at den kan stamme fra Pihl, hvilket er opgitt.

15. Krukke, med kort hals, utsiden glassert, lys brun. Fra Vang, Hed. 35,7 cm. h. Enkefru Steen. Thorshaug.

Også på gården Kluge i Vang drev man på med pottemakervirksomhet i gamle dager. Potteriet blev oprettet på gården av den nuværende eiers bestefar, og der skal være «gjort mange ting». Hvor lenge det har vært i gang dette verksted, eller i hvor stor utstrekning tilvirkningen har vært drevet, vites ikke. Et fat som skal være laget her, minner meget om lignende fra Buskerud.

16. Fat, dypt, innsiden glassert, grønne og gule linjer og bånd på brun bunn, gjennomprikket felt. I bunnen års-

tallet: «1821» mellom streker. Utoverbrettet, avrundet kant med litt opstående rand. Fra Kluge, Vang, Hed. 8,2 cm. h., 32,6 cm. br. O. F. 1319.

Større anlagt har visstnok det potteri vært som fantes i Brumunddalen i Furnes. Det er antagelig blitt anlagt av en mann ved navn Nils Engebretsen; han var født i Stange 1794, men slo seg ned i Furnes, hvor han levet som husmann under gården Nederkvern. Stuen han bodde i kaltes Pottemakerstuen, og stedet går ennå under navn av Pottemakerbakken. Når overflytningen fant sted, og virksomheten tok sin begynnelse vites ikke, men det er neppe foregått før år 1829, i dette år fødtes nemlig sønnen Anton Nilsen og blev innført i Stange kirkebok. Senere arbeidet far og sønn sammen og deres virksomhet kan ikke ha vært så ganske liten; de hadde utsalg på Hamar, og Anton, sønnen, skal endog en tid ha hatt hus på Lillehammer. Begge to har vært dyktige i sitt fag, men tradisjonen regner faren for «stormesteren», sønnen var mere ustadig og henfallen til drikk. Ved folketellingen i 1865 får vi vite, at Nils var føderådsmann, og i 1871 døde han. Etter farens død fortsatte sønnen arbeidet, og vi kjenner arbeider fra hans hånd etter denne tid; han syntes særlig å ha lagt sig etter å lage grautpotter. Anton døde omkring 1895.

17. Koks, med to hanker, innsiden glassert, brun med gulbrune pletter. Opstående smal kant med litt innoverbøiet rand. Fra Fredrikstad, Jesnes, Furnes, Hed. 7,4 cm. h., 21,4 cm. br. o. m. O. F. 1400. (Har vært tre generasjoner i samme familje.)

Foruten denne koks finnes der et fiskefat og en tekanne laget av Anton Nilsen etter 1870 på gården Framnæs i Furnes, samt en liten krukke på Øvre Kvarberg.

I Ringsaker dreves pottemakerier omkring den samme tid. I årene mellom 1820 og 1840 hadde en pottemaker ved navn Mikkel Nielsen verksted omtrent en kilometer nordenfor Moelven stasjon. Senere nevnes en Hedemark, som hadde pottemakeri på Mosjø fra 1846—70. Hans arbeider som nu

20. Fat. Biri.

næsten helt er forsvunnet, var meget yndet i 50—60 årene. Hågen H. Hedemark var født i året 1810, ved folketellingen i 1865 bodde han på gården Sveen, han døde i begynnelsen av 80 årene. En blomsterpotte fra hans verksted eies av skomaker Berglund, Moelven.

Nogen tradisjon om eldre potterier enn de her nevnte kjennes ikke på Hedemarken, men en gruppe av fat synes dog å måtte høre hjemme på disse kanter, de fleste er fra Gudbrandsdalen. Det er temmelig store fat, omhyggelig utførte og godt brente, form og dekorasjon viser, at de har mottatt påvirkning fra det trondhjemske, men bunnfarven, som gjerne har et grønlige skjær, skiller dem fra det trønderske pottemakerarbeide, enkelte har en viss likhet i glassur med gjenstander fra potteriene i Furnes og Stange, andre igjen står nokså nær bestemte Drammensfat. Et enkelt skriver sig fra Bergen, et annet fra Nordfjord, men tar man hensyn til den temmelig livlige handel som foregikk mellem Romsdalen og Hedemarken omkring 1800, skulde det ikke være urimelig å regne dem allesammen til samme gruppe.

26. Fat, Vaage, Gud.

18. Fat, dypt, innsiden glassert, brun bunn med linjer og bølgelinje i gult, i bunnen årstallet: «1794» mellom to bølgelinjer. Utoverbrettet kant, med avrundet opstående rand. Fra Nordfjord. 7,3 cm. h., 34,8 cm. br. B. M. 4283.

19. Fat, dypt, innsiden glassert, grønnbrun bunn med grønne pletter og bølgelinje samt dypt gule linjer. I bunnen årstallet: «1800» mellom to grønne linjer. Fra Våge, Gud. 8 cm. h., 34,7 cm. br. S. S. 953 (under bunnen A. H.).

20. Fat, innsiden glassert, brungrønn bunn, gyldengul bord med gjennomskårne prikker og bølgelinje. I bunnen blomst og drueklase i gult og grønt. Årstallet: «1812». Fra Storsveen, Biri. 7,7 cm. h., 35,4 cm. br. S. S. 942. (Teknikken minner om Drammen.)

21. Fat, dypt, innsiden glassert, grønnbrunt, gule og grønne linjer, grønn bølgelinje. I bunnen gul kråkefot. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 9 cm. h., 35,5 cm. br. S. S. 982.

22. Fat, innsiden glassert, brungrønt med linjer og bølgelinjer i grønt og gulhvitt. I bunnen årstallet: «1821» mellom to bølgelinjer. Fra Bergen. 8,3 cm. h., 35 cm. br. V. K.

23. Fat, innsiden glassert, brungrønt med gulgrønne linjer og bølgelinjer. Fra Kvarberg, Våge Gud. 7,2 cm. h., 33,7 cm. br. S. S. 981.

24. Fat, flatt, innsiden glassert, brungrønt, med gule og grønne bånd og bølgelinjer samt kråkeføttter. Fra Bø, N. Fron, Gud. 6,5 cm. h., 36 cm. br. S. S. 987.

25. Fat, dypt, innsiden glassert, grønbrunt med gule linjeforsiringer og gjennomskåret bølgelinje. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 8,9 cm. h., 34,5 cm. br. S. S. 975.

26. Fat, dypt, innsiden glassert, lys brunt med gule bånd og blomsterkrans med grønt, stjerner, innristet bølgelinje. I bunnen en valknote. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 9 cm. h., 35 cm. br. S. S. 976.

GUDBRANDSDALEN

I Gudbrandsdalens nordre bygder har der vært drevet med tilvirkning av ler helt tilbake i 1700 årene. Allerede fra sin reise gjennom dalen i 1775 forteller Schønning¹ at der på Lesje prestegård fantes god ler (blåler) og at stedets klokker, Viborg, nogen år i forveien hadde anlagt en fajansefabrikk der; den var imidlertid nedlagt før Schønnings ankomst til Lesje. Hjorthøy² som betegner verkstedet som en pottemakerfabrikk, mener at den «ikke kom til nogen fuldkommenhet af mangel paa en duelig mester, skjønt leeret i sig selv var dueligt og bequemt». Mange årene har virksomheten altså ikke vært i gang, og meget har neppe heller vært produsert i denne tid; i våre dager kjennes intet fra denne fabrikk.

Før efter 1814 har vi så ingen beretning om pottemakervirksomhet i dalen. På denne tid umiddelbart efter krigen, nedsatte sig en mann ved navn Ivar Skurdal³ i Våge

¹ G. Schønning: Reise gjennom det nordlige Gudbrandsdalen i aaret 1775. Budstikken 1821.

² Hjorthøy. Beskrivelse over Gulbrandsdalen Provsti 1785 s. 26 ff.

³ I. Kleiven: I gamle daagaa s. 255–56.

og begynte verksted. Han var født i 1790 og fikk sin utdannelse som håndverker ved et verksted i Trondhjem. Verkstedet lå ved Mela oppe på Hedalsskogen, hvor leren var best. Ivar arbeidet i mange år, og hadde god avsetning på sine varer rundt om i bygdene. Han skal ha vært en udmerket pottemaker, hvis fat og skåler var omhyggelig utført og vel brent. De var forsiret med roser i hvitt, gult og grønt og hadde gjerne et vers i bunnen, som han selv rimet sammen. Etter å ha holdt på en 9—10 år holdt han op, og begynte nu å skjære i tre; han døde først i 1840. Som rimelig kan være vil vi hos denne pottemaker finne mange ting som erindrer om hans læreår i Trondhjem. Både teknikk og forsiring er en efterligning, skjønt forbilledet ikke helt har kunnet opnås. En liten teknisk eiendommelighet som kun yderst sjelden forekommer utenfor Trøndelag blir brukt av Ivar, nemlig opprissning av konturene med en flertannet griffel.

27. Fat, dypt, innsiden glassert, brun bunn, bredt grønt og gult bånd med prikker og med flertannet griffel, innristede blader, langs randen grønn siksak bord, i bunnen grønn gul fugl over en kvist. Utoverbrettet kant, avrundet, litt opstående rand. Fra Gudbrandsdalen. 8,5 cm. h., 31 cm. br. A. Skrede.

28. Asjett, innsiden glassert, grønn gule linjer i bunnen, blad på brun bunn. Fra Sjøk, Gud. 31 cm. h., 11,1 cm. br. A. Skrede.

Ivar Skurdals arbeide er ikke blitt optatt av nogen senere. Ivar Kleiven mener, at han har vært den eneste pottemaker i hele dalen, og beretning om nogen noget annet sted foreligger ikke, enn ikke i Fåberg, hvor der dog har vært teglverksdrift, melder tradisjonen om noget potteri. En beretning går ut på, at der i Lesje har vært et verksted, om der menes klokker Viborgs eller et senere har ikke kunnet bringes på det rene. Nedenfor anføres en rekke saker om hvilke der ingen sikker opplysning foreligger, men som meget vel kan være laget på Ivar Skurdals pottemakeri.

27. Fat. Gudbrandsdalen.

29. Skål, innsiden glassert, brun med gul kant. Fra Flåkka, Lalm., Våge, Gud. 5,4 cm. h., 22,2 cm. br. A. Skrede.

30. Skål, flat med hank og tut, innsiden glassert, gul. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 4 cm. h., 12,4 cm. br. S. S. 960.

31. Skål, med hank, innsiden glassert, brun innvendig, gul kant utvendig. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 5 cm. h., 13,8 cm. br. S. S. 965.

32. Skål, med hank, innsiden glassert, brun innvendig, gul kant utvendig. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 4,9 cm., 12,7 cm. br. S. S. 964.

33. Koks, med en hank, innsiden glassert, brun med «blomster» i grønnngult. Langs utsiden av kanten gul bølge- linje. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 7,7 cm. h., 16,3 cm. br. o. m. S. S. 970.

34. Koks, dyp med to hanker, innsiden glassert, brun med gule linjer og grønne pletter, i bunnen kråkefot. Langs utsiden av den brede, hvelvede kant gul bølgelinje. Fra Øier. 9,5 cm. h. 24 cm. br. S. S. 941.

35. Koks, to hanker, innsiden glassert, brun med gule pletter og linjer, kanten bred og hvelvet med gul bølgelinje langs utsiden. Fra Sják, Gud. 11 cm. h., 26 cm. br. o. m. S. S. 985.

36. Krukke, med to hanker og en kort tut, glassert, gråbrun; forsiret med omløpende, inntrykte linjer. Fra Gudbrandsdalen. 19,1 cm. h., 17,5 cm. br. o. m. A. Skrede.

Av meget sen datum er følgende skrivestell:

37. Skrivestell, med blekkhus og sandhus, glassert, grønt, støpt over treform — med skårne ornamenter, tynt gods. Fra Kvarberg. Våge, Gud. 10,3 cm. h., 20,3 cm. l., 11,5 cm. br. S. S. 3733.

TOTEN

Toten har fra gammel tid vært bekjent for sine dyktige håndverkere; urmakere og blikkenslagere fra denne bygd hører til de beste vi har. Også endel industrivirksomhet har der eksistert, blandt annet et eller to potterier. De opplysninger som imidlertid foreligger herom er meget mangelfulle; det som hittil har kunnet bringes på det rene er, at et verksted har vært beliggende på Stubberud under gården Kraby på Østre Toten. Av daterte gjenstander ser vi, at det var i gang i tiden omkring 1800. Hvor lenge der er blitt arbeidet her, hvor stor virksomheten har vært, vet vi ingenting om, ikke engang pottemakerens navn kjennes. I dette tilfelle er de manglende opplysninger så meget mere beklagelige, som vi her har å gjøre med arbeider, der ubetinget hører blandt det beste, som er levnet oss fra denne tid; i kunstnerisk henseende står disse ting fullt på høide med våre dages produkter. I form og farve er der en stor ensartethet, som tyder på, at vi kun har å gjøre med en mester. Ornamenter og teknikk er i nær overensstemmelse med gjenstander fra Drammensegnen, spesielt en gruppe eldre fat, så det må antas, at pottemakeren der har fått sin utdannelse. En spesialitet for verkstedet synes å ha vært mindre krukker til

38. Krukke, Tønsberg.

barselgrøt utført med stor omsorg og med en eiendommelig og smukk dekorasjon. Forøvrig faller disse arbeider etter sitt utstyr i tre grupper. Den første, hvortil de fleste grautpottes må henregnes, har utvendig pipelersbegitning, denne er imidlertid så tynt smørt på, at det gule overdrag etter brenningen har fått et brunt skjær. Dette synes ikke å bero på uheld eller manglende dyktighet, tvertimot, den hårde brenning har vært tilsiktet som et bevisst raffinement, der forhøier disse arbeiders dekorative charme. Ovenpå begitningen er dekorasjonene malt med rødler og grønt, de består hovedsakelig av blomster, tulipan og korsblomst, samt bladranker, tegningen er utført med megen ynde og finhet og vidner om, at denne håndverker har vært en mester i sitt fag.

38. Krukke, «grautpote», med to hanker, glassert, innvendig brun, utvendig pipelersbegitning, med blader og korsblomster, konturlinjer, bølgelinjer, prikker i brunrødt og

41. Krukke, Toten.

grønt. På forsiden innristet: «Karii Eøstby 1799». Fra Toten. 19,8 cm. h., 18,5 cm. br. o. m. S. S. 726.

39. Krukke, til barselgrøt, to hanker, glassert, innvendig lys brun, utvendig pipelersbegitning, noget gjennembrent, to felter med ranker og korsblomster i brunt og grønt med konturlinjer, adskilt av et gjennemprikket felt. Mrk.: «B. 8? R., A. D., 1802». Fra Kraby, Toten. 18,3 cm. h., 19,8 cm. br. o. m. O. F. 214.

40. Krukke, til barselgrøt, omtrent lik frg. Oventil tulipaner avvekslende med små stjerner, nedentil stjerner avvekslende med trekanten. Årstallet: «1809» innristet. Fra Kraby, Toten. 18,9 cm. h., 17,4 cm. br. o. m. O. F. 215.

41. Krukke, to hanker, glassert, innsiden brun, utvendig gjennembrent pipeler, hvorpå blader, blomster og guirlander i gult, grønt og brunt. Fra Østre Toten. 20 cm. h., 18,1 cm. br. o. m. N. F. 1640—11.

42. Krukke, til barselgrøt, to hanker, glassert, innvendig brun, utvendig gjennembrent pipeler, hvorpå en bladranke i brunt og grønt. Nedre del gjennemprikket, brede konturlinjer. Fra Kraby, Toten? 19,4 cm. h., 18,8 cm. br. o. m. O. F. 1745.

43. Krus, Furnes, Hed.

47. Krukke, Toten.

43. Krus, med hank, glassert, innvendig brunt, utvendig gjennembrent pipeler. Tre omløpende bladranker i grønt og brunt, adskilt av innristede linjer, konturlinjer. Fra Furnes, Hed. 17,7 cm. h., 9,5 cm. br. o. m. O. F. 2494.

44. Krus, med hank, glassert, innvendig gulbrunt, utvendig sterkt gjennembrent pipeler, med grønne og gule ranker og guirlander. 18,1 cm. h., 17 cm. br. Fru Schweigaard.

Den annen gruppe har også pipelersbegitning, men den er sjeldnere gjennembrent, dekorasjonen består av grønne loddrette felter, utført som en art marmorering samt undertiden loddrette spiralsnoinger i brunt. Tingene er enklere, og der har ikke vært ofret det samme arbeide på dem som på de ovenfor nevnte.

45. Krukke, «grautpotte», to hanker, glassert, innvendig brun, utvendig øvre halvpart pipeler, hvorpå grønne loddrette felter. Fra Modum. 18,5 cm. h., 19,8 cm. br. o. m. D. M. 2420.

46. Krukke, «grautpotte», med lokk og to hanker, glassert, innvendig grønnbrun, utvendig øvre halvdel og lokk pipeler med lodrette grønne felter. Fra Toten. 17,7 cm. h., 16,8 cm. br. o. m. S. S. 983.

51. Fat, Ringerike.

47. Krukke, med lokk og to hanker, glassert, innvendig grønnbrun, utvendig pipeler på øvre halvpert og lokk, grønn marmorering. Fra Østre Toten. 15,4 cm. h., 12,8 cm. br. o. m. N. F. 1662—11.

48. Koks, med to hanker, innsiden glassert, pipelersbegitning, svakt gjennembrent, grønne felter og brune spiralsnoinger. Opstående hvelvet kant. Fra Biri. 7,8 cm. h., 25,3 cm. br. S. S. 954.

49. Smørrkopp, med to hanker, glassert, innvendig lys brun, utvendig pipeler med grønne felter. Fra Sjoa, Gud. 8,5 cm. h., 16,6 cm. br. S. S. 3840.

50. Krus, med hank, glassert, innvendig gulbrunt, utvendig pipeler med grønn og brun marmorering. Fra Aal, Hal. 15 cm. h., 8,3 cm. br. o. m. T. Myre.

Den siste gruppe består av fat med hel gul begitning, hvorpå en art brun marmorering; noget av denne forekommer allerede på det sistnevnte krus. Fatene er enten flate med tynt gods, eller minner om lokkefat av tinn. Hel sikkerhet

54. Fat, Hitterdal, Tel.

for at disse fat stammer fra dette verksted har vi imidlertid ikke.

51. Fat, innsiden glassert, pipelersbegitning, gul med litt rødlig stenk, brun marmorering. Utoverbrettet kant med høi opstående rand langs innsiden. Fra Ringerike. 7,7 cm. h., 34,5 cm. br. N. F. 110—20.

52. Fat, flatt, innsiden glassert, pipelersbegitning, hvorpå brun marmorering. Tynt gods. Omløpende linjer på undersiden. Fra Gudbrandsdalen. 5,5 cm. h., 34 cm. br. S. S. 946.

53. Fat, flatt, innsiden glassert, pipelersbegitning, skiddengul, hvorpå brun marmorering. Utbrettet, tynn kant med litt opbrettet rand. Fra Saude, Tel. 8,4 cm. h., 36 cm. br. N. F. 452—14.

BUSKERUD

Drammens by eller som den før het, Strømsø og Bragernæs, dalen opover og de tilgrensende distrikter har fra meget langt tilbake i tiden og ned til våre dager vært sæte

for en rik lervareindustri. Årsaken til denne efter nutidens forhold meget store virksomhet må hovedsakelig søkes i, at der var tilstrekkelig adgang til råstoff, gode kommunikasjoner og stort opland for avsetningen med anledning til utførsel både opover dalene og til sjøs. Både byen og distriktet var desuten sæte for to meget viktige og sterkt besøkte markeder. Det skyldes derfor neppe nogen tilfældighet, at Peter Hofnagel slog sig ned på Bragernæs, efterat han hadde måttet gå faa sin fabrikk ved Fredrikshald. Det var i året 1762, at Hofnagel fikk privilegium på å oprette sin «Dramske Fayence Fabrique», men som bekjent varte det ikke rett lenge, før han igjen måtte forlate den. Fabrikken blev imidlertid fortsatt ennu noen år fremover, i 1784 nevner Strøm¹ en fayansemaker Bruun; men kun få år efter beretttter samme forfattedt, at fabrikken er blitt nedlagt.² Grunden til nedleggelsen var vel den, at den ler, som måtte brukes til den blå fajanse, der var fabrikkens viktigste produksjon, hentes fra utlandet, og dette falt i lengden for kostbart. Imidlertid er det rimelig å anta, at også denne fabrikk i likhet med Herrebøfabrikken ved siden av har drevet med fremstilling av almindelige, grove lervarer.

Samtidig med Peder Hofnagels fabrikk har vi beretning om et potteri i Strømsøe, i 1769 blev en pottemaker ved navn Søren Rantzau gift der på stedet. Det fremmed klingende navn kunde tyde på, at vi har å gjøre med en innvandret utlending, kanskje en tysker. At der meget tidlig var innrykk av utenlandske håndverkere også i Strømsøe varer det ikke så lenge, før vi får sikker beskjed om. I året 1775 har vi meddelelse om, at en svensk pottemaker Peder Røding foretok en flytning mellem Strømsøe og Bragernæs. Den fremmede innflydelse spesielt den svenske, er umiskjennelig på lervarer fra denne kant, den holder sig fremover og får stadig nytt tilskudd ved nye nedsettelse av fremmede synder, samtidig har produksjonen derigjennem fått et

¹ Strøm: Eger præstegjæld, s. 183.

² Strøm i Samleren bd. 2, s. 17.

55. Fat, Gol, Hal.

ganske annet sving, et kunstnerisk særpreg som stiller dette lertøi i en fordelaktig særstilling fremfor det meste av, hvad vi ellers kjenner her fra landet. En del tidligere fat, som ikke med sikkerhet kan henføres til nogen bestemt mester, men som dog må betraktes som å være laget på disse kanter, udmerker sig ved overlegen håndverksmessig behandling av leret, og en fantasifull ornamental utstaffering. Det er ikke fuskere, vi her har å gjøre med, men folk, som kjenner sitt fag inntil de minste finesser, og som forstår å utnytte hver liten mulighet, hver teknisk eiendommelighet til fordel for helheten.

54. Fat, flatt, innsiden glassert, pipelersbegitning med dekorasjoner i brunt og grønt, innristede konturer. I bunnen blomst samt årstallet: «1765». Smal utoverbrettet kant med løpende ranke. På undersiden en innristet ranke. Fra Hitterdal, Tel. 5,5 cm. h., 31,7 cm. br. N. F. 690—98.

56. Fat, Hol, Hal.

55. Fat, flatt, med bred brem, innsiden glassert, gjennomtrengt pipelersbegittning. Dekor. i form av korsblomster og blader, W'er og kråkefötter i brunt og gult. I bunnen C. 7. Dobbelte og kronede navnetrekk mellom to blomster, derover årstallet: «1779 Anno», nedenunder: «Sørine Henel? D. 15 november». Tynt gods. Fra Gol., Hal. 7,6 cm. h., 36 cm. br. A. Schneider.

Disse to fat har egentlig kun hvad ornamentikken angår forbindelser med annet lertøi, vi kjenner, således er der en stor likhet med det totenske lertøi. Ganske annerledes i overensstemmelse med Drammensarbeider fra senere tid er de to følgende fat, både hvad farve og den tykke, litt klumpede form angår. På det ene er der dessuten anvendt en teknikk som, bortsett fra senere sikre Drammensstykker, er meget sjeldent forekommende; den består i, at bladverket helt blir skavet ut i pipeleringen, hvorved underbunnen kommer frem og står efter glasseringen med sin brunrøde farve. Metoden anvendes ikke konsekvent, selv ikke på samme fat, hvor andre ornamenten kan være malt med rød lere.

57. Fat, Aal, Hal.

56. Fat, innsiden glassert, pipelersbegitning med blomster og blad i brunrødt og grønt. I bunnen en mann og kvinne holdende hinannen i hånden, om dem en skinnende sol, ved siden et bord med kanne, beger og to piper, nedenunder: «Anno 1769 28 Augu — F: T. D.» Tykk avrundet rand. Fra Hol, Hallingdal. 7,8 cm. h., 39,6 cm. br. V. K.

57. Fat, innsiden glassert, pipelersbegitning. Innskårne, grønne og røde ornamenter. Langs randen bladranke, W'er, i bunnen blomst og årstall: «Ao. 1768. A.: M. N.: O.» Tykk avrundet kant. Fra Al, Hal. 6,4 cm. h., 33,3 cm. br. B. M. 6386.

Fat av den siste type skal ha vært almindelige i Hallingdal og Valdres, og der skal ennog være forekommet ett, som bar merket «Drammen», mindre sikker stiller sig saken med de følgende ting, som vel også er fra en noget senere tid, imidlertid er der såpass stor overensstemmelse i form, dekorasjon og farve, at det vel lar sig forsvare å anføre dem i denne forbindelse, de synes delvis å danne prototypen, eller

58. Fat, Nes, Busk.

være en finere utformning av fat, som i distriktet har vært meget almindelige.

58. Fat, dypt, innsiden glassert, pipelersbegitning, røde og grønne ornamenter, sammenkjedet bånd langs randen, i bunnen blomst, bred avrundet kant. Fra Nes, Busk. 9,5 cm. h., 33,5 cm. br. N. M. 65 559.

59. Fat, dypt, innsiden glassert, mørk pipelersbegitning med dekorasjoner i grønt og brunrødt. I bunnen en mann holdende flaske og glass, underskrevet: «Jeg lever uden Sorg Saa lenge min Flaske er Full»; en mann kyssende en dames hånd: «Denne Kysser paa haand For moro Skyll»; en røkende mann: «denne mand ber om en Skilling». Utoverbrettet kant, med avrundet innoverbøiet rand. 8 cm. h., 30,3 cm. br. N. F. 501—95.

60. Koks, med to hanker, innsiden glassert, mørk pipelersbegitning, grønn blad- og blomsterranke med brunt. Fra Lyngdal, Num. 8,5 cm. h., 20 cm. br. N. F. 410—97.

I året 1791 inngikk en svensk pottemakersvend Nils Christoffersen Westerberg ekteskap med Lene Gurene Lars-

59. Fat.

datter på Strømsøe, og hans kones navn finner vi på et fat, der bærer årstallet 1804. Rimeligvis er dette fat laget av ham, og på grunnlag av det vil det antagelig kunne lykkes å fastslå en hel rekke av arbeider til å være forarbeidet på samme verksted; de tilhører alle årene omkring århundreskiftet, og flere bærer innskriften Strømsøe. Karakteristisk for denne gruppe av gjenstander er deres gode utførelse, til dels fortrinlig tegnede ornamenter og en viss sirlighet i utførelsen, spesielt i tegningen av tynne gjennomskårne bånd, som gjerne går i slyngninger og spiraller. De samme trekk er felles også for utførelsen av fatet fra 1768, så man kan anta, at Westerberg har lært eller endog arbeidet på verkstedet hos denne mester.¹ Den mulighet er heller ikke utelukket, at de eldre ting kan være utført av læremesteren.

61. Flaske, ringformet, med to hanker og tut, på fot, glassert, innvendig og foten brun, pipelersbegitning med innskårne, brunrøde og grønne blad og stjerner. På forsiden:

¹ Helt uansynlig er det ikke, at dette kan være den svenske pottemaker Peder Røding, og at altså han skulde ha utført fatet fra 1768 og dermed beslektede ting.

60. Koks, Lyngdal, Num.

«Petter R. Winy?» på baksiden årstallet: «1789». 24,7 cm. h., 18,5 cm. br. B. M. 10 064.

62. Krukke, med hank, glassert innvendig brun, utvendig pipeler med innskårne, røde blomster. Langs randen leses: «Jeg skal staa For Dig Som en rose Pigerne Piser i sine Hoser. Strømse dn. 28 de Oktober 1796 Anders Ad.» Fra Modum. 11,2 cm. h., 14 cm. br. N. M. 40 717.

63. Krukke, med hank, glassert, pipeler med rødbrune blomster og slyngninger. På forsiden: «Strømsø De 3 Desember 1799», på baksiden: «Ammon Lange: Drek aF en Flaske og ikke afs en krus Ti mere man Dreker De Før For man Rus.» Fra Hitterdal, Tel. 15 cm. h., 11,5 cm. br. N. M. 7 621.

64. Fat, dypt, innsiden glassert, pipelersbegitning, blomster i brunt og grønt, i midten en kirke, konturer og bølgeborder på randen innristet. Under kirken: «Lene Gurene Wästerberg. 1804. Petter Foskssøn Wøllner?» Fra Hjarstad, Tel. 9,3 cm. h., 36,2 cm. br. N. F. 1182—95.

65. Krus, med hank, glassert, innvendig brunt, utvendig pipelersbegitning med innskårne tulipaner i grønt og gult. På forsiden: «Lars Pedersen Welstad Anno 1815.» Fra Velstad, Sigdal. 12,9 cm. h., 13,7 cm. br. N. M. 31 521.

61. Flaske.

62. Krukke, Modum.

66. Sparebøsse, med fire knopper i form av ansikter omgitt av en innristet bladkrans, samt et på toppen omgitt av et ophøiet linjeparti. Pipelersbegitning, glassert. Merket: «Ellen Olsen». Fra Skistå. N. Eker. 18 cm. h. N. F. 38—16.

Spredt utover landet finnes der en gruppe av lerfat av en meget utpreget type. Farven er gul til gulbrun med brune eller brunrøde ornamenter, undertiden også litt mørk grønt, innskårne konturer, formen synes å være tatt fra tinnfat, men står ellers nokså nær de trønderske fat. Imidlertid er de farver som anvendes ukjente nordpå, mens de er karakteristiske for drammenslertøiet; også motivene, blomster og stjerner er i nær overensstemmelse med disse, og hvad utførelsens sirlighet og nøiaktighet angår, finnes mange berøringspunkter. Jeg har derfor valgt å anføre gruppen i sin helhet her, med alt forbehold forøvrig, skjønt jeg ikke finner det usannsynlig, at en del av disse ting kan være forarbeidet i disse egne.

67. Fat, innsiden glassert pipelersbegitning med blomster, korsblomster, i brunt og grønt, konturlinjer. Innristet årstallet: «1793». Utoverbrettet kant med smal, opstående rand langs innsiden. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 9,5 cm h., 33,5 cm. br. S. S. 978.

63. Krukke, Hitterdal, Tel.

68. Fat, lik frg. men med dypere gul farve. 8,4 cm. h., 31,5 cm. br. N. I. Sønderby. 27.

69. Fat, lik frg., lysere. Fra Bergen. 8,7 cm. h., 32,5 cm. br. V. K.

70. Fat, lik frg. men med 16 bladet stjerne i bunnen. Fra Hornindalen, Nordfj. 7 cm. h., 30,2 cm. br. B. M. 4 288.

71. Fat, lik frg. med brune og grønne prikker og linjer i fletverk, i bunnen i form av en stjerne. Fra Nordfjord. 8,2 cm. h., 35,3 cm. br. B. M. 4 287.

Tradisjonen fra disse verksteder har holdt sig utover i det 19de århundre, nye folk er kommet til, har satt sitt særpreg på gjenstandene, men en viss stil-enhet kan man dog iakta ennu en tid fremover. I denne forbindelse må nevnes en gruppe av fat og krukker med pipelersbegitning, skjønt også et par brune ting finnes i blandt. Utførelsen virker noget skjødesløs, kanskje med vilje, farvene er svake og konturene synes både å være innristet og derefter utfyllt med en grå-gul masse.

72. Fat, dypt, innsiden glassert, brun bunnfarve, med

64. Fat, Hjartdal, Tel.

gule og grønne bølgelinjer og en stor blomst i bunnen. Dattert: «1826». Tykk hvelvet kant, med litt opstående innoverbøiet rand. Fra Eggedal. 8,5 cm. h., 31,7 cm. br. D. M. 684.

73. Fat, dypt, innsiden glassert, brun bunn, med brede gule border, hvori svakt grønne pletter. I bunnen stjerne dannet av sammenstilte kråkeføtter. Formen lik frg. men finere. Fra Gol, Hal. 8,4 cm. h., 28,7 cm. br. D. M. 3100.

74. Krukke, med to hanker, glassert, innvendig lys brun, utvendig pipelersbegitning med innristede grå-gule ornamenter samt innskrift: «Aar og Dag, Ano 1829.» 18,3 cm. h., 15 cm. br. o. m. N. F. 2211—06.

75. Fat, dypt, innsiden glassert, pipelersbegitning, hvorpå en kvist med svakt grønne blad, konturer innristet, grå-gule. Flat, avrundet, noget innoverbøiet rand: Årstall: «1829». Fra Modum. 10,1 cm. h., 34,7 cm. br. D. M. T. 203.

76. Fat, lik frg., med årstallet: «1829». Fra Al, Hal. 8,7 cm. h., 30 cm. br. N. F. 38—17.

65. Krus, Veistad, Sigd.

77. Fat, lik frg. med årstallet: «1833». Fra Al, Hal. 9,9 cm. h., 34 cm. br. D. M. 3863.

78. Hullefat, med to hanker, innsiden glassert, pipelersbegitning, gyldengul, med gjennemskårne grå-gule prikker, linjer og bølgelinjer. Bred, profilert rand. Fra Leinmoen, Lesje, Gud. 8 cm. h., 39,5 cm. br. S. S. 945.

79. Hullefat, defekt, lik frg. Fra Flå, Hal. 6,4 cm. h., 34,5 cm br. D. M. 3283.

Ved siden av disse ting forekommer fra de samme egne en rekke gule og grønn-glasserte gjenstander, som ikke helt faller sammen med ovennevnte grupper, men som dog godt kan være laget ved de samme verksteder.

80. Krukke, med riflet hank, glassert, innvendig gul-brun, utvendig pipelersbegitning med «marmorerede» rosetter i rødbrunt og grønnsorte blad. Fra Gjerpen. Buskerud. 27 cm. h., 19,3 cm. br. o. m. N. F. 134—99.

81. Kanne, med tut, lokk og riflet hank, glassert, grønn-gul. Fra Skien. 21,5 cm. h., 10 cm. br. o. m. N. F. 204—16.

82. Kanne, lik frg. men grønn utvendig og gul innvendig. Fra Telemarken. 23,5 cm. h., 22,5 br. N. M. 86 941.

67. Fat, Vaage, Oud.

83. Koks, med to hanker, innsiden glassert, mørk grønn. Forsiret med innskårne prikker og i bunnen en åtte spisset stjerne. Kanten smal, opretstående. Fra Ål, Hal. 7,9 cm. h., 24,4 cm. br. N. F. 342—09.

84 a. Koks, lik frg. Fra Kongsberg. 9 cm. h., 25,7 cm. br. N. F. 207—16.

Fra byens nærmest omliggende distrikter, særlig fra Eker, har vi adskillige beretninger om potterier; ingen av dem er så gamle, de tilhører det 19de årh. Avsetningsstedet for verkstedenes produkter var Drammen, hvortil vi hører, at pottemakeren endog hver torvdag rodde inn og solgte sine varer på torvet. Virksomheten har sikkert ikke vært liten, men vi har ingen opplysninger om, hvad der er blitt laget. På Sundbakken i Eker nevnes et potteri¹ første gang i 1794, og dets grunnleggelse faller antagelig i årene melem 1784 og 94; Strøm nevner det nemlig ikke i sin beskrivelse. I 1812 forekommer det i et skattemanntall. Potteriet eiedes på den

¹ Nils Johnsen: Eker s. 206.

70. Fat, Hornindalen, Nordfj.

tid av en mann ved navn Anders Nielsen Brenna; hvor lang tid fremover verkstedet ennu har vært i virksomhet vites ikke, derimot må det ha vært nedlagt i 1834. Nogenlunde samtidig med ham arbeidet en annen pottemaker på Eker, Hans Madsen Holm. Han levde formodentlig i nærheten av Hougsund, iallfall døde han på dette sted i 1824. Det fortelles om ham, at han forsynte de omliggende distrikter med lertøi. I den følgende tid ser vi, at der har slått sig ned flere svenske pottemakere på Eker. På Steenberg bodde Anders Gustav Jansen. Han var født 1832, og efter hans død fortsattes arbeidet ennu en tid av sønnen Adolf Jensen, inntil fabrikkene tok makten. De arbeidet fater, sparebøsser, gjøker og blomsterpotter, overhodet ting, som var almindelige ved verkstedene i senere tid. Et fat fra Anders bærer helt svensk præg både i form og i den klare, brune farve med de enkle gule dekorasjoner.

84 b. Fat, dypt, innsiden glassert, brun bunn med gule linjer. Fra Stenberg, Eker. 8,9 cm. h., 27,5 cm. br. D. M. 4 139.

I Mjøndalen, hvor der ennu så sent som i 1895 fantes et potteri, var også en svenske bosittende, Barmsko. Om ham

74. Krukke.

fortelles det, at han rodde sin varer inn til Drammen, han hadde også avsetning opover dalen. Pottemaker Asbjørnsen lever vistnok ennå 70—80 år gammel, han bodde i sin tid på gården Sysle, men var opprinnelig en innvandret telemarking.

Som vi ser, har det vært en rik virksomhet, som har vært drevet omkring Drammen, og navnene vil sikkerlig ennå kunne forfleres. Derimot er det ikke så lett å identifisere det ennå bevarede materiale med noget enkelt verksted, hverken i Drammen eller på Eker. Istedenfor dette har jeg valgt å utskille flere grupper, som innbyrdes har så stor likhet såvel i form som i dekorasjon, at de må være laget i samme verksted eller i verksteder, som har stått i nær kontakt med hinannen. Samtidig kan der, riktignok med stor forsiktighet, sluttet en del av utbredelsesområdet. Størsteparten av lertøiet, som er blitt laget i og omkring Drammen, blev avsatt på Drammens marked, hvortil bøndene fra de omliggende distrikter søkte hen; særlig har vi beretninger om, at hallingene når de brakte sine produkter til marked samtidig førte med sig hjem «krustøi». Prisene var omkring 1—1½ mark for fatet ved midten av forrige århundre. En gammel mann oppe fra Hol mente også å kunne erindre, at dette krustøi

75. Fat, Modum.

skrev sig fra et pottemakeri på Eker. Denne gruppe av lertøi påtreffes også i stor utstrekning i dalen, og ellers på steder, hvor der ofte er påtruffet sikre drammensarbeider. Det er grove ting med plumpe former, brune og med få og gjerne dårlig utførte dekorasjoner. I profileringen er der en stor likhet, og efter dekorasjonen faller fattene i to grupper. Den ene har som sin vesentligste utsmykning et årstall i midten mellem små streker, den annen har to sammenkjedede bånd langs kanten, forøvrig består utsmykningen av bånd og linjer undertiden i flettverk, stjerner, marmorering, for det meste utført i gult, men en og annen gang med litt grønt i; likhet i form og profilering, og valg av dekorasjon står ofte nær fat, som allerede er omtalt tidligere, og skulde også bidra til å bestemme fremstillingsstedet; at nogen av de senere av de førømtalte verksteder også ved siden av det bedre lertøi har beskjeftiget sig med fremstillingen av nogen av disse grove gjenstander er ikke umulig.

85. Fat, dypt, innsiden glassert, brun bunn med grønne og gule linjer. I bunnen årstallet: «1817» mellem småstreker. Avrundet bred kant, med opstående, litt innoverbøiet rand. Fra Torpe, Hal. 8,7 cm. h., 31,5 cm. br. H.-Nygaard.

81. Kande, Skien.

86. Fat, lik frg., med årstallet: «1821». Fra Ål, Hal. 8,8 cm. h., 33,5 cm. br. D. M. 3608.

87. Fat, lik frg., med årstallet: «1826». Fra Ål, Hal. 9,3 cm. h., 33 cm. br. D. M. 3607.

88. Fat, dypt, innsiden glassert, lys, gulbrun bunn med linjer og bølgelinjer i gult og lys grønt, i bunnen årstallet: «1826» melem småstreker. Fra Eggedal. 9,7 cm. h., 34 cm. br. D. M. 2463.

89. Fat, dypt, innsiden glassert, brun bunn med hvite og grønne linjer i flettverk; i bunnen årstallet: «1828» mellem småstreker. Fra Torpe, Hal. 8,4 cm. h., 33 cm. br. N. F. 465—09.

90. Fat, lik frg. Fra Torpe, Hal. 9 cm. h., 34,7 cm. br. Fru A. Dusegaard.

91. Fat, lik frg. 9,8 cm. h.; 33,5 cm. br. Simonsen.

92. Fat, med grønne og gule bølgelinjer, gul og brun marmorering; i bunnen årstallet: «1839». Fra Ål, Hal. 8,1 cm. h., 28,7 cm. br. Myre.

93. Fat med gule bånd og grønne bølgelinjer, i bunnen årstallet: «1841». Fra Hallingdal. 8,8 cm. h., 28,7 cm. br. D. M. 1075.

84. Koks, Kongsberg.

94. Fat, med gule linjer og grønn bølgelinje, gul og brun marmorering; i bunnen årstallet «1842». Fra Al, Hal. 9,3 cm. h., 32,7 cm. br. N. F. 802—14.

95. Fat, med gule bånd og årstallet: «1843» innenfor en gul kreds mellom to bølgelinjer. Fra Torpe, Hal. 8,9 cm. h., 28,6 cm. br. D. M. 1135.

96. Fat med gule linjer, i bunnen en slags rose, hvori årstallet: «1857». Fra Torpe, Hal. 10 cm. h., 34 cm. br. N. F. 466—09.

97. Fat med gule linjer og årstallet: «1864». Fra Al, Hal. 9,2 cm. h., 30,7 cm. br. N. F. 354—14.

98. Fat, «grautfat», med konsentriske gule linjer. Fra Bø, Tel. 83 cm. h., 27,5 cm. br. N. F. 329—12.

De tre sistnevnte fat har lysere bunn-farve enn de andre. De sammenslyngede bånd på de følgende fat, forekommer også i Telemarken.

99. Fat, dypt, innsiden glassert, gulbrun bunn, langs randen to sammenflettede grønne bånd. Fra Trøndelag. 9,5 cm. h., 30,4 cm. br. N. F. 748—19.

100. Fat, brun bunn, gule og grønne sammenflettede

92. Fat, Aal, Hal.

bånd. I bunnen stjerne. Fra Torpe, Hal. 9,4 cm. h., 33 cm. br. D. M. 64.

101. Fat, gulbrunt, marmorert felt, i bunnen stjerne. Fra Gol, Hal. 8,6 cm. h., 33,2 cm. br. D. M. 4 095.

102. Fat, gulbrunt, gul marmorering, i bunnen to V-formede, motstillede tegn. Fra Bera, Hal. 10 cm. h., 32,5 cm. br. N. F. 437—98.

103. Fat, brunt, med gule og grønne linjer, i bunnen årstallet: «1816» mellem småstreker. Fra Torpe, Hal. 8,3 cm. h., 33 cm. br. H.-Nygaard.

104. Fat, lik frg. i bunnen årstallet: «1827». Fra Vika, Voss. 8,6 cm. h., 33 cm. br. N. F. 355—14.

105. Fat, lik frg. med årstallet: «1831». Fra Kongsberg. 8,7 cm. h., 31,7 br. N. F. 206—16.

106. Fat, lik frg., med kråkefot i bunnen. Fra Ål, Hal. 8,4 cm. h. 33,7 cm. br. D. M. 3 518.

Et par småting hører sannsynligvis hjemme i de samme egne.

107. Asjett, mørk brun med gule linjer og fem prikker i bunnen. Fra Gol, Hal. 2,8 cm. h., 12,6 cm. br. N. F. 6—13.

104. Fat, Vik, Voss.

108. Peperbøsse, med gule, omløpende linjer og prikker. Fra Kongsberg. 8,2 cm. h., N. F. 264—11.

109. Potte, med hank, mørk brun med gule linjer og bølgelinjer. Fra Ål, Hal. 9,8 cm. h., 11,4 cm. br. o. m. N. F. 452—16.

At også teglverkene har utført pottemakerarbeide viser nedennevnte krukke fra Stormoen Teglverk på Eker, den er samtidig et eksempel på den grove vare fra slutningen av forrige århundre.

110. Krukke, med to hanker, brun med innskårne linjer. Fra Øvre Eker. 23,7 cm. h., 16,4 cm. br. o. m. N. F. 105—20.

Foruten de her omtalte finnes der en hel del fat av forskjellige former, deriblandt fiskefat, som skriver sig fra nogenlunde de samme egne, men som dog skiller sig ut både ved form og dekorasjon. I mange henseender står de nærmere telemarkslertøiet, men små detaljer, blandt annet ved tegningen av årstallet, den friskere farve og større anvendelse av grønt, gjør at de inntar en særstilling. Man kunde tenke sig, at de skriver sig fra nordligere deler av Buskerud

126. Fiskefat, Rømskogen, Sml.

amt, fra Sandsvær eller Modum, som må antas å ha stått i nærmere forbindelse med Telemarken. På Kongsberg marked kom folk fra begge distrikter sammen, varene blev solgt i begge retninger og former og dekorasjoner kan på denne måte være blitt kopiert. Likheten er ofte så stor, at der ingen sikkerhet er for, at ikke ting, som her blir anført under Buskerud, ikke kan være laget i Telemarken eller omvendt. Engang i fremtiden, når utgravninger er foretatt på de forskjellige verkstedstomter i større utstrekning enn nu, vil det måskje med sikkerhet kunne fastslåes, hvad der hører hjemme i det ene eller det annet distrikt.

Beretningene om potterier fra disse egne er ikke få, og de går på sine steder nokså langt tilbake i tiden. På Modum forteller Kraft,¹ at der i begynnelsen av 1800-årene fantes et potteri på gården Buskerud, formodentlig i forbindelse med et teglverk. Men langt viktigere enn dette og betydelig eldre var det som fantes på gården Styrstuen, nu beliggende under Lauerud i Hedenstad på Sandsvær. Her fikk i året 1753 Johan Hinrich Schwabe og Oluf Falck privilegium på

¹ Kraft, I. c. II. s. 379.

129. Fiskefat, Næs, Hal.

å anlegge en stentøifabrikk; et teglverk, meddeles det, var tidligere beliggende på stedet. Vi har sikkerlig å gjøre med en om ikke to utlendinger, og at fabrikken blev lagt på det tidligere teglverks grunn kunde måske styrke den antagelse, at vi her har å gjøre med almindelig pottemakervirksomhet. Spor finnes ennu efter, hvor fabrikken stod, og en utgravning i grushobene kunde kanskje bringe interessante ting for dagen. Ved Hønefoss fantes i begynnelsen av det 19de århundre to mindre pottemakerier.¹ Det har vært små verksteder; hvert av dem beskjeftiget kun en arbeider, men de har antagelig vært i gang gjennom et lengere tidsrum, for Strøm forteller iallfall i 1788,² at der ved Hønefos forferdigedes ferniserte og malete plater til stueovner; urimelig er det jo ikke, at det er de samme potterier som har hatt denne virksomhet. I 1813 hadde en Guttorm Pedersen Bierke verksted på Hadeland, hvor han arbeidet ildfaste smeltedigler.³

¹ Kraft I, c. II, s. 208.

² Strøm i Samleren bd. 2, s. 127.

³ Thaarups Vælleledning 1813, bd. 2 s. 247. Budstikken, 2. d. s. 146 ff.

134. Fat, Got, Hal.

og så sent som i 50—60-årene drev en apoteker Johnsen potteri på Ringerike, den samme som senere slo seg ned i Kristiania.

De først anførte gjenstander har egentlig ikke noget fellespreg, hvad de eldste angår, senere blir fatenes rand dekorert med en rekke pletter avbrutt av små bunter av korte streker.

111. Fat, innsiden glassert, brun bunn, gule og grønne dekorasjoner, innprikking og linjer. I bunnen blomst og årstallet: «1757». Fra Buskerud. 5,6 cm. h., 28,4 cm. br. N. M. 65 691. (Under bunnen A. H.)

112. Fat, brun bunn, gule og grønne linjer og pletter, i bunnen årstallet: «1757» mellom kråkeføtter. Fra Torpe, Hal. 5,7 cm. h., 31,3 cm. br. N. M. 20 794.

113. Fat, brun bunn, gul og grønn dekor.; i bunnen årstallet: «1758». Fra Torpe, Hal. 7,9 cm. h., 29,8 cm. br. N. M. 20 799.

114. Fat, brunt med gule striper og grønne pletter, i bunnen årstallet: «1764», mellom to bølgelinjer. Avrundet

138. Fat, Tuddal, Tel.

kant med litt innoverbøiet rand. Fra Veggli, Num. 8,2 cm. h., 32 cm. br. N. F. 227—96.

115. Fat, brunt med bredt, gjennemprikket, mørk grønt felt, gule linjer og ranker, i bunnen et sammenslynget V-liggende tegn. Tykk avrundet rand. 8,7 cm. h., 31,6 cm. br. S. M.

116. Fat, brunt med brede grønne og gule gjennomprykkede bånd; i bunnen årstallet: «1766» mellom to bølgelinjer. Fra Telemarken. 8,3 cm. h., 33,5 cm. br. S. M. 154.

117. Fat, brunt, gul og grønn dekorasjon, pletter og småstreker langs randen; i bunnen årstallet: «1766» mellom bølgelinjer og kråkeføtter. 18 cm. h., 33,5 cm. br. N. M.

118. Fat, lik frg. med årstallet: «1770» mellom streker. Fra Ringebu, Gud. 9 cm. h., 33 cm. br. S. S. 980.

119. Fat, lik frg. med årstallet: «1778». Fra Bergen. 9,9 cm. h., 33,3 cm. br. V. K.

Fra omtrent samme tid som disse og ellers i meget stor overensstemmelse forekommer en gruppe fiskefat. Det mest fremherskende motiv er et bredt, gjennemprikket gult, eller oftest grønt felt.

143. Fat, Sigdal.

120. Fiskefat med skål, innsiden glassert, brun bunn, grønn og gulhvit dekor.; i skålen årstallet: «1755». Fra Numedal. 15,2 cm. h. (skålen 10,2 cm.), 30,9 cm. br. N. M. 10 370.

121. Fiskefat, brunt, dekorasjoner i grønt og gult, bredt, gjennemprikket, grønt felt; i skålen: «1758» mellom småstreker. Fra Numedal e. Sandsvær. 5,5 cm. h., 33,5 cm. br. N. M. 30 876.

122. Fiskefat, brunt, med grønn og gul dekorasjon, oppløst ranke langs kanten, plettter og småstreker; i skålen årstallet: «1761». Fra Hallingdal. 5,5 cm. h., 34,7 cm. br. N. M. 34 839.

123. Fiskefat, brunt med hvitgule linjer og pletter. I skålen: «1766» mellom småstreker. Fra Sigdal. 5,7 cm. h., 34,1 cm. br. N. M. 31 507.

124. Fiskefat, brunt, gjennemprikket grønt felt, linjer i gult. I skålen årstallet: «1766», over en kråkefot. Fra Hjartdal, Tel. 7 cm. h., 34,3 cm. br. N. F. 1 124—95.

125. Fiskefat, brunt, med gule og grønne gjennemprikkede felter samt gule striper. I skålen årstallet: «1766» mel-

145. Terrin, Kongsberg

lem småstreker. Fra Numedal. 5,5 cm. h., 33 cm. br. N. F. 15—11.

126. Fiskefat, brunt, gule og grønne gjennomprykkede felt, grønne plettter; i skålen en kråkefot. Fra Rømskogen. Sml. 5,5 cm. h., 34,5 cm. br. N. F. 21—08.

127. Fiskefat, brunt, gult gjennomprykket felt, oppløst ranke, grønne pletter. Fra Torpe, Hal. 6 cm. h., 32,4 cm. br. N. M. 20 742.

128. Fiskefat, brunt, gult gjennomprykket felt, gule linjer, grønne prikker. Fra Al, Hal. 5,7 cm. h., 32 cm. br. N. F. 801—14.

129. Fiskefat brunt med gule og grønne pletter og linjer; i skålen årstallet: «1769» mellom to kråkefötter. Fra Næs, Hal. 6,1 cm. h., 33,4 cm. br. N. M. 20 647.

En rekke fat har som et felles trekk en smal, bladranke langs randen, utført i gult og grønt. Formen på disse fat er gjerne dårlig, skjæv og klosset som følge av dårlig brenning. I tid faller de noget senere enn de foregående.

130. Fat, flatt, innsiden glassert, brun, med gule linjer og grønn og gul ranke langs randen, i bunnen kråkefot og rester av årstall. Avrundet, opstående rand. 6,5 cm. h., 30,7 cm. br. Simonsen.

131. Fat, dypt, brunt, gule linjer, ranke; i bunnen års-

tallet: «1778» mellom grønne og gule bølgelinjer. Fra Bergen. 10 cm. h., 32,2 cm. br. V. K.

132. Fat, flatt, brunt, grønne og gule linjer og pletter, ranke, i bunnen kråkefot. Fra Torpe, Hal. 6,7 cm. h., 33,7 cm. br. Fru A. Dusegård.

133. Fat, dypt, brunt, gule linjer og ranke; i bunnen to sammenslyngede blomster. Fra Torpe, Hal. 9,2 cm. h., 32 cm. br. N. F. 820—15.

134. Fat, dypt, brunt, gulhvite linjer og grønne bølgelinjer, ranke, i bunnen blomst. Lyst gods. Fra Gol, Hal. 9,5 cm. h., 34 cm. br. D. M. 3 101.

135. Fat, dypt, brunt med grønne og gulhvite linjer, guirlande og ranke; i bunnen en liggende fugl over en kvist. Fra Kongsberg. 9,1 cm. h., 34 cm. br. N. F. 747—19.

En del flate fat står nær de foregående, og har meget fremherskende grønt i forsiringen.

136. Fat, flatt, innsiden glassert, brungul bunn langs randen bredt, grønt, gjennomprirket felt; i bunnen årstallet: «1770» mellom gule linjer. Fra Kolsrud, Flå, Hal. 6,5 cm. h., 33,3 cm. br. D. M. 2 799.

137. Fat, flatt, brunt, gul og grønn dekorasjon, i bunnen blomst og årstallet: «1779». Undersiden blankpolert, brun. Fra Bratsberg. 5,4 cm. h., 34,5 cm. br. N. M. 90 279.

138. Fat, flatt, brunt med grønne og gule striper, bølgelinjer og pletter, i bunnen et kors omgitt av et stjerne- og bladornament i grønt. Fra Tuddal, Tel. 7,2 cm. h., 38 cm. br. N. F. 475—12.

139. Fat, flatt, brungult med gule striper og linjer, grønne pletter og gjennomprirket grønn bord; i bunnen blad. Fra Torpe, Hal. 5,5 cm. h. 31,2 cm. br. H.-Nygaard.

140. Fat, flatt, brunt, bredt, gjennomprirket, gult felt, gul spirall i bunnen, gule pletter avvekslende med grønne streker. Fra Torpe, Hal. 5,4 cm. h., 32,7 cm. br. D. M. 65.

Også de følgende gjenstander må regnes å tilhøre samme egn. De tre første er kanskje laget mere sydpå og røber samtidig adskillig påvirkning fra Telemarken.

149. Skaal, Vaage, Gud.

141. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, brun, pletter og linjer i gult og grønt. I skålen årstallet: «1791» mellom småstreker. Avrundet opstående kant. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 6 cm. h., 32 cm. br. S. S. 977.

142. Fiskefat, likt frg., med årstallet: «1795». 5,5 cm. h., 31,7 cm. br. Dr. Lund.

143. Fat, dypt, med samme utstyr som frg., i bunnen årstallet: «1795». Fra Sigdal. 8 cm. h., 30,5 cm. br. N. F. 219—11.

144. Fat, flatt, brun bunn, gul bølgelinje, mørk grønne blad, grønn-gult felt; i bunnen: «Anno 1801». Opstående rand. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 5 cm. h., 31,5 cm. br. S. S. 979.

145. Terrin, med to hanker, glassert, brun med gule og grønne forsiringer, samt en omløpende bord av pålagte ekeblad. Fra Kongsberg. 15,4 cm. h., 27,9 cm. br. o. m. N. F. 194—11.

146. Koks, med en hank, innsiden glassert, lys brun gule og grønne pletter og bånd, i bunnen kråkefot. Fra Al, Hal. 6,8 cm. h., 17,3 cm. br. D. M. 142.

147. Koks, samme form som frg. med gule linjer og grønn bølgelinje, W-formet ornament i grønt, i bunnen kråkefot. 8,5 cm. h., 19 cm. br. o. m. N. F. 435—19.

152. Fat, Bergen.

148. Skål, med hank og tut innsiden og halvparten av utsiden glassert, brun. Utvendig med gule linjer og grønne buer. Stemplet under bunnen: «6». Fra Ål, Hal. 10,3 cm. h., 12,9 cm. br. o. m. N. F. 48—16.

149. Skål, lik frg. med kråkefot i bunnen. Fra Kvarberg, Våge, Gud. 7,4 cm. h., 17,5 br. S. S. 971.

150. Hullefat med to hanker, glassert, innvendig med gule linjer og bånd. Avrundet kant med litt innoverbøiet rand. Fra Hadeland. 5,5 cm. h., 31,3 cm. br. N. F. 807—19.

Under katalogens trykning er kommet til et par opplysninger om pottmakere i Drammen. I 1764 får vi høre, at Abraham Poulsens «Pottemager Fabrique» på Landfaldøen blir gjort istand for en sum av 192 Rdl.(?); en pantobligasjon i pottemaker Jens Henriksens ibodende hus og tomt med brenderovn og redskaper blev avlyst i 1766 på Bragernæs. På samme måte avlyses i 1774 pottemaker Lars Andersens pantobligasjon til fattigskolekassen, og fra 1775 forekommer et skjøte på Bragernæs fattigskoles hus med dertil hørende pottemakerverksted.

154. Fat, Gol, Hal.

Noget av en overgangsform mellom de to distrikter, Buskerud og Telemarken, synes de følgende gjenstander å danne, de kan egentlig like godt være laget på det ene som på det annet sted. På den ene side er der nær forbindelse med lignende ting, som er henført til Buskerud, og størsteparten av disse gjenstander skriver sig også fra Hallingdal, der, som vi så, fikk sine viktigste tilførsler fra Drammenskanten, men på den annen side kan man ikke se bort fra, at visse ting setter disse produkter i en særstilling, ikke bare små detaljer ved form eller tegning av samme ornament, men meget ved farven, spesielt anvendelsen av grågrønt, binder disse ting sammen med lignende fra Telemarken. En enkel ting, som ofte går igjen, er en liten meget godt og livfullt tegnet fugl, hvis rette hjem synes å være egnen omkring Skien. Også av den grunn, at vi ingen beretning har om verksteder i Buskerud så tidlig som de eldste daterte stykker blandt disse fat, peker i samme retning. Med temmelig stor sikkerhet kan man gå ut fra, at de nedennevnte fiskefat er telemarkske, og de står igjen i nær forbin-

157. Fiskefat, Hitterdal, Tel.

delse med de øvrige. Imidlertid får spørsmålet foreløpig stå åpent.

151. Fat, innsiden glassert, brun bunn, gul og grønn dekorasjon, fugl i bunnen med årstallet: «1742». Fra Sigdal. 5 cm. h., 30,5 cm. br. N. M. 31 687.

152. Fat, flatt, lys brunt med grønne pletter og om-løpende, brede, gule bånd; i bunnen en fisk og: «Anno 1751». Skrå, utoverbrettet kant med avrundet, og svakt innover-bøiet rand. Fra Bergen. 5 cm. h., 30,5 cm. br. N. F. 962—10.

153. Fat, flatt, brun bunn med grønne og gule striper, i bunnen en tulipan med årstallet: «1752». Fra Flå, Hal. 4,7 cm. h., 30 cm. br. N. F. 710—09.

154. Fat, flatt, brun bunn med gule og grønne bånd og bølgelinjer; i bunnen en fugl i gult med grønne vinger, hode og nebb. Fra Gol, Hal. 6 cm. h., 31,4 cm. br. N. F. 43—19.

155. Fat, flatt, brungult, med gule og grønne pletter og linjer; i bunnen årstallet: «1754» mellom to grønngule

162. Fat, Veggeli, Num.

blad. Kanten opstående, svakt innoverbøiet. Fra Bø, Tel. 6,2 cm. h., 31,2 cm. br. N. F. 930—96.

156. Fat, dypt, brunt med grønne og gule linjer og pletter samt grønt gjennemprikket felt; i bunnen en fugl med orm samt årstallet: «1758». Utoverbrettet kant, delt av en opstående rand. Fra Al, Hal. 8,5 cm. h., 30,6 cm. br. N. F. 1 324—13.

Nær op til disse fat både i form og dekorasjon kommer noen få fiskefat med meget lav skål i midten.

157. Fiskefat, med lav skål, innsiden glassert brunt med bånd og pletter i grønt og omløpende linjer i gult. I skålen årstallet: «1753». Svakt avrundet, litt innoverbøiet, opretstående rand. Fra Hitterdal, Tel. 5,7 cm. h., 29,4 cm. br. N. F. 689—98.

158. Fiskefat, lik frg. men lys brunt med grønnlig skjær. Fra Telemarken. 4,5 cm. h., 28,3 cm. br. S. M. 1 215.

159. Fiskefat, lik frg. men mørk brunt med gule linjer, sammenkjedede bånd og pletter. Fra Hollen, Tel 4,5 cm. h., 27 cm. br. N. F. 115—05.

164. Fat, Kongsberg.

Også de følgende dype fat står nær denne gruppe, særlig hvad angår farven.

160. Fat, dypt, innsiden glassert, brun bunn med flere rader omløpende gule striper, grønne pletter og bølgelinje; i bunnen blad. Avrundet kant, svakt innoverbøiet og litt opstående rand. Fra Myking, Al, Hal. 8,1 cm. h., 30,7 cm. br. N. F. 47—16.

161. Fat, dypt, brunt med gule streker og grønne pletter og bølgelinje. I bunnen årstallet: «1754». Fra Torpe, Hal. 7,9 cm. h., 30,9 cm. br. H.-Nygaard.

162. Fat, dypt, brunt, gule linjer og pletter. I bunnen et hode i grønt og gult samt årstallet: «1767» mellom småstreker. Fra Veggli, Num. 9 cm. h., 32 cm. br. N. F. 295—97.

163. Fat, lik frg. Fra Gransherred, Tel. 7,9 cm. h., 31,8 cm. br. N. M. 6720.

164. Fat, brunt med gule linjer og grønne pletter, i bunnen en fugl over en kvist samt årstallet: «1769» mellom småstreker. Fra Kongsberg. 8,5 cm. h., 31,6 cm. br. N. F. 193—11.

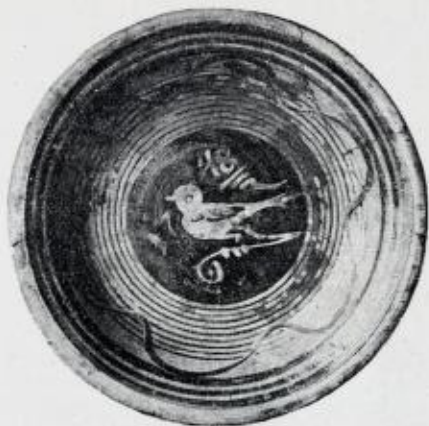
172. Fat, Hollen, Tel.

165. Fat, brunt, med gul og grønn dekorasjon, grønt innprikket felt. I bunnen blomst og årstallet: «1770». Fra Al, Hal. 6,3 cm. h., 32,7 cm. br. N. M. 20 800.

166. Fat, lys brun bunn med gule linjer og grønne pletter og bølgelinje, i bunnen årstallet: «1792». 7,6 cm. h., 31,3 cm. br. Simonsen.

TELEMARKEN

Ved siden av Buskerud amt inntar Telemarken den viktigste plass blandt våre sønnenfjeldske pottemakerdistrikter. Utviklingen har på mange punkter forløpet parallelt, under stadig gjensidig utveksling. På mange steder i Telemarken er der gode betingelser for råstoff, og teglverksdriften har fra gammel tid vært meget utbredt. Virksomheten koncentrerer sig om de nedre bygdelag, hvor adgangen til havet var lett og kommunikasjonene overhodet gode. Fra denne del har vi beretninger om flere verksteder; det eldste og samtidig det, der var lengst i drift, lå på gården Dorholt i Lunde. «Dor-

176. Fat, Lofthus, Hard.

holt Landebbruk» var en betydelig eiendom, som i første halvpart av det 18de århundre kom i skiensfamilien Cappelens besiddelse. I 1741 fikk Didrich v. Cappelen privilegium til å oprette et pottemakeri i forbindelse med et teglverk på eiendommen; til en begynnelse synes dette kun å ha hatt gyldighet for 20 år,¹ men er senere formodentlig blitt fornyet. Cappelen var en meget foretagsom mann med sterke industrielle interesser, der førte til, at han satte i gang adskillig fabrikkvirksomhet i og omkring Skien. Fra samme tid meddeler kirkebøkene oss, at der hadde nedsatt sig to fremmede pottmakere, nemlig Jørgen Hervig eller Hering 1741 og Jørgen Hinse 1746.² Begge navne tyder på, at de har vært av tysk opprinnelse, og det ligger nær å anta, at det har vært Cappelen, som har innkalt disse folk til sin bedrift. Potteriet har senere stadig vært i samme families besiddelse, inntil det blev nedlagt omkring 1840. Hvorvidt det gjennom

¹ Løvenskiold: Beskr. o. Bratsberg amt 1784, s. 66.

² Opl. fra Øregar Nordbø, Tel.

179. Fat, Trondhjem.

hele tidsrummet har vært i drift, vet vi ikke, heller ikke hvem der i årenes løp har arbeidet ved fabrikken. Fra den siste tid melder tradisjonen om, at tre tyskere hadde forpaktet pottemakeriet, de arbeidet selvstendig og svarte blott en årlig avgift til eieren. De laget allehånde lerfat, krukker, store pottar og ellers «alleslags ting», men det har nok ikke gått så helt godt med geschäften, det fortelles iallfall, at den siste arbeider, som skyldte bort en masse penger, til slutt rømte sin vei en natt og etterlot sig ovnen full av verdiløse ting. Ennu kan der på forskjellige steder påvises spor av fabrikken, en dreieskive befinner sig i Norsk Folkemuseum.

De varer, som Dorholt potteri har frembragt, har vært meget uensartede både i form og farve; som rimelig kan være; potteriets virksomhet spenner jo over et hundre år. De bruddstykker, som er blitt fremgravet, har mindre å si oss i dette tilfelle enn om det hadde vært på et annet sted, dog hjelper de til å fastslå enkelte ting som er ganske i overensstemmelse hvad ornamentene angår.

167. Fat, defekt, innsiden glassert, brungrønn med grøngule ornamenter i form av linjer, ranker og bølgelinjer; i bunnen en ugle. Avrundet, litt opstående, svakt innoverbøiet rand. Fra Dorholt, Tel. 10,2 cm. h., 32,5 cm. br. Cappelen.

189. Fat, Lærdal, Sogn.

168. Fat, bruddstykke, innsiden glassert, brungul, med gule ornamenter, linjer, guirlande samt sammenkjedede bølgelinjer; i bunnen et ansikt. Fra Dorholt, Tel. 9,5 cm. h. Cappelen.

169. Bruddstykke av fat, lys brunt, datert: «1770». Fra Dorholt. Cappelen.

Det samme tegn i bunnen som på dette og en bunnfarve, som står nær den på fat nr. 168, har følgende koks.

170. Koks, med to hanker, innsiden glassert, brun bunn, med gule plettter og linjer. Fra Lunde, Tel. 8,3 cm. h., 22 cm. br. o. m. N. F. 1388—11.

Disse ting skriver sig utvilsomt fra et noget senere tidspunkt i fabrikkens historie, derimot er der en mulighet for, at en rekke noget fremmed utseende fat stammer fra denne fabrikkens eldre tid. De forekommer ikke utenfor Telemarken, leret er blandet med pipeler, godset tynt og formen flat. Randen er riflet, hvilket ikke kjennes annensteds fra, likesom hele utførelsen taler for, at de er utført av en fremmed håndverker.

171. Fat, flatt, innvendig glassert, mørk brun bunn med bølgelinjer og siksakbånd i gult. Smal kant med riflet rand, tynt, lyst gods. Fra Hitterdal, Tel. 6 cm. h., 34,4 cm. br. S. M. 139.

192. Fat, Telemarken.

172. Fat, omtrent lik frg. Fra Hollen, Tel. 7 cm. h., 34,5 cm. br. N. F. 114—05.

173. Fat, lik frg. med 15 tvergående bølgelinjer i gult. Fra Skien. 7 cm. h., 34,5 cm. br. N. F. 33—09.

174. Fat, lik frg. med gul bunn, hvorpå tynne brune, takkede linjer i rekker. Fra Hitterdal, Tel. 6,3 cm. h., 33,7 cm. br. N. M. 72 585.

175. Fat, lik frg., gyldengult med stjerner og prikker i gulbrunt. Fra Lunde, Tel. 6, 2 cm. h., 37,7 cm. br. S. M. 2831.

Også en annen gruppe har et visst fremmed preg over sig, i tegning minner de således om enkelte ting fra Bøhmen. Det er meget store fat, temmelig flate, med tynn, kun svakt opstående rand, av stor letthet. Massen er porøs og synes kun svakt brent. Leren er blandet op med pipeler, hvorved de fleste får en gulrød bunnfarve efter glasseringen, pipelers-ornamentene er muligens påmalt med pensel, og er utført gjennomgående med stor nøiaktighet. Foruten disse gule linje-

194. Fat, Setesdal.

forsiringer i forskjellige mønster anvendes også en grønn bølgelinje og pletter enten i gult eller blandet med grønt, skjønt de også kan forekomme i rødt. Hvad bunnornamentet angår består dette undertiden i en fuglefremstilling, en liten måkelignende fugl, utført med et mesterskap, som ellers ikke forekommer hos våre pottmakere. En del av disse fat har hel pipelersbegitning med malete ornamenter i grønt og brunrødt; formen skiller sig også noget, men teknikken og massen er så lik de andre, at man må regne dem til samme gruppe. Også på disse finnes en fuglefremstilling, men noget annerledes, ellers er bunnfiguren enten en blomst eller stjerne, hvis konturer undertiden kan være innristet med en flertannet griffel; de fleste av dem har en kreds av store, brunrøde pletter langs randen. To av fatene er datert til omkring 1740—50, og de skulde altså tilhøre Derholtfabrikkens første år, hvis de, hvad jeg mener der kan være grunn til å anta, er laget på dette verksted. Utbredelsen av disse fat er meget stor, de forekommer spredt langs hele vestkysten, med et par

lokale grupper henholdsvis i Sogn og Hardanger, men de aller fleste stammer dog fra Telemarken. Det fremmede preg, den gode utførelse og den eiendommelige teknikk skulde forutsette, at det er kommet fra et verksted, hvor der har vært fremmede, utenlandske arbeidere beskjeftiget, og dette passer ganske godt på Dorholt, hvorfra jeg skulde anta hovedmassen iallfall stammer. Der kan imidlertid være en mulighet for, at typen er blitt efterlignet på et ukjent verksted et eller annet steds på Vestlandet, i Sogn eller deromkring; de fat, som er innkommet herfra, er laget av en mørkere lere og har en litt annen forsiringsmåte; men på grunn av den gjennomgående ensartethet i type og teknikk anføres gruppen i sin helhet på dette sted, hvor den iallfall oprinnelig synes å ha hørt hjemme.

176. Fat, flatt, innsiden glassert, brunrød bunn med gule linjer og grønn bølgelinje; i bunnen en fugl i grønt og gult samt årstallet: «1748». Fra Lofthus, Hard. 4,6 cm. h., 35 cm. br. B. Greve.

177. Fat, flatt, lik frg. med årstallet: «1749». Fra Hardanger. 3,9 cm. h., 32,8 cm. br. N. M. 14 121 (under bunnen H.).

178. Fat, flatt, gule linjer (en brun) og bølgelinje på brunrød bunn; i midten en fugl, gul med brun vinge. Fra Telemarken. 5,5 cm. h., 41 cm. br. S. M. 2 887.

179. Fat, flatt, rødbrunt med gule linjer og en gul og en grønn bølgelinje; i bunnen fugl med brune vinger. Fra Trondhjem. 5 cm. h., 41 cm. br. N. K. 9.

180. Fat, flatt, rødbrun bunn, gule linjer, en gul og en grønn bølgelinje, i bunnen fugl med brun vinge. Fra Trondhjem. 5,7 cm. h., 40,5 cm. br. N. K. 9.

181. Fat, flatt, rødbrun bunn, hvorpå pletter og linjer i gult, og bølgelinje i grønt. Fra Skien. 5 cm. h., 33,6 cm. br. N. F. 205—16.

182. Fat, flatt,, brunrødt, med gule og grønne linjer, pletter og bølgelinje. Fra Tuddal, Tel. 4,5 cm. h., 34,5 cm. br. N. F. 989—10.

200. Krukke, Lunde, Tel.

183. Fat, flatt, rødbrun bunn, med gule linjer og pletter samt grønn bølgelinje. Fra Telemarken. 4,3 cm. h., 33,5 cm. br. S. M. 140.

184. Fat, flatt, rødbrun bunn, med gule linjer og pletter og grønn bølgelinje. Fra Lærdal, Sogn. 6,3 cm. h., 39,7 cm. br. D. H. S. 236.

185. Fat, flatt, rød bunn med gule ornamenter i form av bånd og linjer og i bunnen stjernemønster, grønn bølgelinje. Fra Norum, Sogndal, Sogn. 5,5 cm. h., 38,5 cm. br. D. H. S. 241.

186. Fat, flatt, rød bunn med gule og grønne linjer og bølgelinjer, i midten en gul spiral. Fra Telemarken. 5,7 cm. h., 39 cm. br. S. M. 616.

187. Fat, flatt, rød bunn med gule ornamenter og grønn linje og bølgelinje; i midten en spiral i et tredelt blad. Fra Leikanger, Sogn. 6,2 cm. h., 40,5 cm. br. B. M. 4240.

188. Tallerken, flat, lys brun, oprinnelig med gule linjer, i midten spiral. Fra Leikanger, Sogn. 3,2 cm. h., 21,5 cm. br. B. M. 1787.

189. Fat, flatt, mørk rød bunn, med forsiringer i grønt og gulhvitt, i bunnen grønn stjerne og gul spiral, endende i et tredelt blad. Fra Lærdal, Sogn. 5,7 cm. h., 32,5 cm. br. D. H. S. 233.

190. Fat, flatt, mørk rød bunn, med gule og grønne ornamenter, i bunnen grønn stjerne og gul spiral endende i et tredelt blad. Fra Norum, Sogndal, Sogn. 6,3 cm. h., 32,7 cm. br. D. H. S. 237.

202. Koks, Lunde, Tel.

191. Fat, flatt, innsiden overdraget med glassert pipelersbegitning, hvorpå pletter, linjer og bølgelinjer i brunrødt og grønt; i bunnen en liggende fugl med innskårne konturer.

Fra Drangedal. 7 cm. h., 37,6 cm. br. N. F. 22—14.

192. Fat, flatt, innsiden gul med pletter, linjer og bølge-
linje i grønt og rødbrunt; i bunnen lignende fugl med inn-
skårne konturer. Fra Telemarken. 7,2 cm. h., 39 cm. br.
S. M. 664.

193. Fat, flatt, innsiden pipelersbegitning, med brunrøde
linjer og pletter; i bunnen stjerne, med kontur utført med
flertannet griffel. Fra Balestrand, Sogn. 8 cm. h., 40,3 cm.
br. B. M. 4313.

194. Fat, flatt, innsiden pipelersbegitning med brunrøde
og grønne linjer og pletter, i bunnen en blomst. Fra Setes-
dal. Tungere gods. 7 cm. h., 38,5 cm. br. N. M. 86 943.

195. Fat, flatt, innsiden pipelersbegitning med brunrøde
og grønne forsiringer, langs randen «kråkeføtter». Fra Ber-
gen. 7,3 cm. h., 38 cm. br. B. M. 4 847.

204. Koks, Lunde, Tel.

196. Fat, dypt, innsiden glassert, lys brunt, med brune og gule forsiringer, i bunnen en stjerne innenfor en sirkel. Høi, opstående, smal, utvendig profilert rand. Fra Telemarken. 12,5 cm. h., 37,9 cm. br. S. M.

Det har vel nærmest vært disse store og forholdsvis flate fat, som i gamle dager gikk under navn av «klingfat» i Telemarken; en betegnelse de har fått fra lefsekliningen, som man brukte å legge på dem.

Foruten på Dorholt fantes der ennu et potteri i Lunde. Hvem der har grunnlagt det, vet man ikke med sikkerhet; sagnet forteller, at det var en tysker, men kanskje rimeligere er det å anta, at potteriet er blitt anlagt av den eldste pottemaker vi kjenner herfra, Jesper Fossen. Jesper bodde først på Glenna, senere på Settendal, men vi har ingen beskjed om, at han drev med pottemakervirksomhet, før han kom til Fossen. Han var husmann, og Fossen var plass under gården Bjerva. Nede ved fossen var der et lertak, men leren var ikke god nok her, så at den i almindelighet blev blandet

med annen, «fetere» ler fra gården «Skoe». Jespers sønn Per oplærtes av faren i håndverket og fortsatte arbeidet etter hans død. Antagelig er potteriet kommet i gang omkring 1790, og virksomheten hørte op ved sønnens død i 1849. I den tid det var i gang har bedriften ikke vært ganske liten, men verkstedet har neppe hatt annet enn lokal betydning. Der blev laget krukker, 8 skillings fat og 8 skillings kokser, sparebøsser, lysestaker, brennevinskrukker, ostebaljer, blekkhus, grautpotter til sendingsmat, fiskefat og blomsterpotter; av de siste blev også mange levert i uglassert stand. Når brenningen var ferdig, fortelles der, samledes ofte flere, især av bedrestillede folk fra omegnen, for å ta ut hvad de hadde bruk for. Varene sentes også omkring til bygdene; en mann ved navn Mikkell Moren foretok ofte slike reiser, enten alene eller i selskap med Per; som oftest foretokes disse salgsreiser på vinterføret, og vi vet, at de under disse nådde ned like til Skien. Jesper regnedes dengang for å være den dyktigste av de to, men ser man på de arbeider, som er levnet, vidner de ikke om fremragende håndverksmessig dyktighet hos nogen av dem. Formene er kluntet, godset tykt og uformelig mangesenget, og brenningen uheldig. Riktignok finnes undtagelsesvis, særlig blandt de mindre kokser, helt fortreffelige ting med omhyggelig og sikkert utførte former og ornamenter, men disse ting synes å høre til sjeldenhetene. Sedvanlig nøiet de sig med å fremstille brunt lertøi, hvorpå ornamentene maltes i matt grønt og gult med en pensel, til de større roser anventes dog en harelabb, kun sjelden finnes enkelte med hel gul begitning. Jesper og efter ham hans sønn har utviklet en ganske eiendommelig og for dem meget karakteristisk ornamentikk, hvorav særlig er å merke et lite palmelignende ornament utført i gult eller grønt og brukt efter hinannen rundt gjenstanden.

197. Ostebalje, med to hanker på 3 lave føtter, glassert, brun bunn, utvendig forsiret med gule linjer og «palmetter» avvekslende med loddrette streker. Fortykket rand. Fra Hitterdal, Tel. 10,1 cm. h., 20,2 cm. br. o. m. S. M. 129.

216. Fat, Lunde, Tel.

198. Ostebalje, samme form som frg., brungrønn farve, samme dekorasjon. Fra Hollen, Tel. 11,5 cm. h., 19,3 cm. br. o. m. N. F. 2—05.

199. Ostebalje, lik frg., mørkebrun. Fra Lunde, Tel. 10,3 cm. h. 19,7 cm. br. o. m. N. F. 1389—11.

200. Krukke, med to hanker, glassert, utvendig bare øvre halvpart, grønnbrun; utvendig linjer og palmetter. Tykk opstående rand. Fra Lundstedt, Lunde, Tel. 14,5 cm. h., 17,6 cm. br. o. m. N. F. 331—12.

201. Krukke, med to hanker, utvendig med pipelersbegitning, gulhvit med grønne ornamenter, innvendig brungrønn, tykk, litt utoverbøiet kant. Fra Bø, Tel. 15,3 cm. h., 20,2 cm. br. o. m. S. M. 51—14.

202. Koks, med to hanker, innsiden glassert, med grønnbrun bunn, hvorpå gule og grønne forsiringer i form av linjer og guirlander; i bunnen årstallet: «1805» mellem to linjer. Opstående, litt utoverbøiet rand. Fra Lunde, Tel. 9,2 cm. h., 24,3 cm. br. o. m. N. F. 4—05.

203. Koks med to hanker, innsiden glassert, brun med

grønt bånd og gule pletter, langs utsiden av randen en gulhvitt ranke; i bunnen årstallet: «1797». 9 cm. h., 21,2 cm. br. o. m. N. F. 43—94.

204. Koks med to hanker, innsiden glassert pipelersbegitning, hvorpå grønne forsiringer; i bunnen bokstavene «I. P. D.» Fra Lunde, Tel. 9,3 cm. h., 24,3 cm. br. o. m. N. F. 3—05.

205. Koks, med to hanker, innsiden glassert, brun med palmetter og W'er i gult og grønt, i bunnen kråkefot. Fra Flå, Hal. 8 cm. h., 21,2 cm. br. o. m. D. M. 3282.

206. Koks, med en hank, innsiden glassert, grønnbrun med palmetter og W'er i grønt og gult. Fra Telemarken. 6,5 cm. h., 16,2 cm. br. o. m. S. M.

207. Koks, med to hanker, innsiden glassert, brun med palmetter og W'er i gulhvitt og grønt. Fra Gransherred, Tel. 7,6 cm. h., 21,1 cm. br. N. M. 71 878.

208. Koks, med to hanker, innsiden glassert, brun bunn, gule og grønne dekorasjoner. Fra Gransherred, Tel. 9,2 cm. h., 25 cm. br. N. M. 7204.

209. Krukke, med to hanker, glassert, brun bunn med grønne og gulhvite palmetter og bølgelinjer. Fra Søndfjord. 18,4 cm. h., 25 cm. br. B. M. 6359.

210. Fat, innsiden glassert, gulrød bunn, hvorpå om-løpende bølgelinjer i gult. Ombøiet rand. Fra Lundtvedt, Lunde, Tel. 4,4 cm. h., 22 cm. br. N. F. 330—12.

211. Fat, innsiden glassert, brunt med gulhvite og grønne linjer og pletter. I bunnen årstallet: «1805» mellom linjer. Ombøiet rand. Fra Fossen, Lunde, Tel. 8,7 cm. h., 31,2 cm. br. N. F. 648—12.

212. Fat, innsiden glassert, brunrødt med linjer og bølgelinjer i gult og grønt, i bunnen årstallet: «1805» mellom streker og to blad. Avrundet, utoverbøiet kant, med litt opstående, innoverbøiet rand. Fra Telemarken. 7,8 cm. h., 31,4 cm. br. S. M. 136.

213. Fiskefat med avbrutt skål, innsiden glassert, brun med gule linjer og grønn bølgelinje, langs kanten bundter av

224. Krukke, Hitterdal, Tel.

gule streker avvekslende med grønne pletter. Avrundet, svakt opstående rand. Fra Hallingdal. 6,2 cm. h., 32,3 cm. br. D. M. 1074.

214. Fiskefat med skål, innsiden glassert, brun bunn, gule og grønne linjer og bånd, hvori indprikning, i skålen årstallet: «1793» mellem to streker. 5,3 cm. h., 30,3 cm. br. N. M. 16 327.

På gården Vestre Tyri i Landsmarken foreligger en opplysning om, at der har vært et potteri, men opplysningen er usikker og kan bero på en misforståelse.

Det tredje mere bekjente potteri var beliggende på gården Otterholt i Bø, en formodning om at det skulde være grunnlagt allerede omkring 1740, beror antagelig på en forveksling med Dorholt potteriets anlegg. Rimeligere er det å anta, hvad tradisjonen meddeler, at det var i gang nogenlunde samtidig med Fossens potteri i Lunde, og at det blev nedlagt i 1831. De gjenstander som vi efter foreliggende opplysninger pleier å henhøre til dette potteri, har en meget utpreget og temmelig uvanlig form. Fatene har glatte, sterkt skrånende vegger, og bunnflaten er meget liten i omkrets, farven er lys, gul eller med et lite stenk av grønt i begitningen. Et enkelt fat fra 1826 faller i form og dekora-

238. Fliskefat, Telemarken.

sjon så fullstendig sammen med de øvrige, at jeg våger å anføre det her, skjønt det er opgitt å stamme fra Fossens-potteri. Alle disse tilhører 1820 årene, men fra tidligere tid kjennes et fat med akkurat den samme form datert 1774, formen er så enestående at det må være tillatt her å se en forbindelse, selv om der ikke kan sies med sikkerhet, at det er samme verksted, gjenstandene stammer fra. Dekorasjonen utmerker sig ved, at den grønne her temmelig mørke farve flyter sammen med den gule, bunnfarven er brun, tegningen er urolig og usikker, og formen er plump og klodset utført. Med dette har en del andre fat av annen form stor ornamental overensstemmelse.

215. Krus med hank, glassert, grønnngul begitning, hvorpå blad og linjer i gult og grønt, omkring midten årstallet: «1824». Fra Verpe, Lunde, Tel. 14 cm. h., 11,7 cm. br. o. m. N. F. 280—11.

216. Fat, dypt, innsiden glassert, gulbrun begitning og gulgrønne forsiringer i form av linjer og ranker, i bunn

247. Fiskefat, Solum, Tel.

merket med årstallet: «1828» mellem to streker. Fra Helstad, Lunde, Tel. 9,8 h., 28,7 cm. br. o. m. N. F. 281—11.

217. Fat, dypt, innsiden glassert, gulbrun begitning, med gulhvite linjer og bånd og et firkantet ornament i bunnen. Fra Helstad, Lunde, Tel. 11 cm. h., 30 cm. br. N. F. 282—11.

218. Koks, «melkekoks», innsiden glassert, gulgrønn begitning, gulhvite ornament, linjer og rundinger. Med to hanker. Fra Otterholt, Bø, Tel. 8,2 cm. h., 24 cm. br. o. m. N. F. 647—12.

219. Fat, dypt, innsiden glassert, gulbrun begitning, med gule linjer, buer og bølgelinjer, randen grønn, i bunnen mellem to vannrette og en lodrett linje årstallet: «1826». Fra Lunde, Tel. 8,6 cm. h., 29,6 cm. br. S. M. 1912—237.

220. Fat, dypt, samme form som frg., innsiden glassert, gule striper og grønn ranke på brun bunn; i bunnen årstallet: «1774» i gult mellem to grønne streker. Fra Nes, Tel. 10,2 cm. h., 32,2 cm. br. S. M. 4707.

248. Fiskefat.

221. Fat, dypt, innsiden glassert, mørke og lyse grønne og gule border og bølgelinjer, med avvekslende kråkeføtter og W'er på brun bunn. I bunnen innenfor en grønn krans årstallet: «1796» mellom småstreker. Avrundet, utoverbrettet kant, med opstående, litt innoverbøiet rand. Fra Telemarken. 8,7 cm. h., 31,7 cm. br. S. M. 153.

222. Fat, form lik frg., med gule linjer og grønne pletter på brun bunn; i bunnen krone over et blad. Fra Gransherred, Tel. 7,7 cm. h., 30,9 cm. br. N. M. 71 876.

223. Fat, samme form som frg., i bunnen stilisert grønn blomst. Fra Telemarken. 8,3 cm. h., 32,7 cm. br. S. M.

Foruten de her nevnte ting, som med nogenlunde sannsynlighet kan henføres til bestemte verksteder, finnes også en hel rekke av gjenstander, hvor saken stiller sig mere vanskelig. Mange av dem, særlig nogen krukker har, hvad dekorasjonens farve og form angår, så stor likhet med andre mere sikre ting, at nogen større tvil om, hvorfra de skriver sig ikke er tilstede, men om andre arbeider igjen, som flate fat og fiskefat, gjelder det samme som ved gjenstander nevnt

249. Fiskefat.

under Buskerud, de kan være laget på begge steder, forskjellen i form og dekor er såpass ubetydelig, at den ikke behøvet å ha noget å si. Hvorfor jeg allikevel anfører dem her skyldes den omstendighet, at de distrikter, hvorfra de er innkommet, ved siden av de små detaljforskjeller, vesentlig har mottatt sine forsyninger av lervarer fra Telemarken, samtidig som fatene innbyrdes typologisk bærer det samme preg.

224. Krukke, med lokk og to hanker, glassert, utvendig bare halvveis, brun med grønne og gule forsiringer. Fra Hitterdal, Tel. 16 cm. h., 12 cm. br. o. m. S. M. 137.

225. Krukke, med to hanker, glassert, brun med gule og mørkegrønne dekorasjoner. Fra Saude, Tel. 15,2 cm. h., 19,7 cm. br. N. M. 72 781.

226. Krukke, med to hanker, glassert, brun, utvendig med grågrønne forsiringer, blad og omløpende linjer. Fra Volla, Grua, Had. 18,8 cm. h., 27,5 cm. br. Hansteen.

227. Krukke, med to hanker, glassert, brun med grønne og gule blad og linjer. Fra Al, Hal. 18 cm. h., 19,1 cm. br. o. m. N. F. 49—16.

228. Krus, med hank, glassert, grønnbrunt med gule flekker, to rader innskårne striper. Fra Torpe, Hal. 13,5 cm. h., 8,7 cm. br. o. m. N. F. 329—14.

229. Krukke, med to hanker, glassert, brungul utvendig to gule ranker. 17,5 cm. h., 24 cm. br. Fru Schweigård.

230. Krukke, med en hank, glassert, brun med gule linjer, prikker, ranke og en guirlande. 12,4 cm. h., 12,3 cm. br. o. m. S. M. 128.

231. Koks, med to hanker, innsiden glassert, brun med gule bånd og grågrønne pletter. Langs randens utside gul bølgelinje. Fra Telemarken. 9,3 cm. h., 26,2 cm. br. Cap-pelen.

* * *

232. Fat, dypt, innsiden glassert, brunt med gule og grønne linjer og bølgelinjer. Ombøiet kant. Fra Tin, Tel. 7 cm. h., 30 cm. br. N. F. 140—16.

233. Fat, dypt, innsiden glassert, brunt, langs randen to sammenkjedede bånd, gule linjer, i bunnen grønn blomst. Litt avrundet kant, svakt opstående rand. Fra Torpe, Hal. 8,1 cm. h., 28 cm. br. D. M. 799.

234. Fiskefat, med skål, innsiden glassert gulbrun bunn med gul og grønn dekor; i skålen årstallet: «1756» med tre streker under. Fra Hitterdal, Tel. 11,6 cm. h., 32,2 cm. br. N. M. 5557.

235. Fiskefat med skål, innsiden glassert, brun bunn, gul og grønn dekorasjon, gjennemprikket felt, i skålen årstallet: «1768». Fra Saude, Tel. 6,2 cm. h., 30,8 cm. br. N. M. 54 477.

236. Fiskefat med skål, innsiden glassert, brun bunn, med grønn og gul dekorasjon, i skålen årstallet: «1769» mellom kråkeføttter. Fra Tinn, Tel. 6,2 cm. h., 33,9 cm. br. N. M. 7409.

237. Fiskefat med skål, innsiden glassert, brun bunn, gule og grønne dekorasjoner; i skålen årstallet: «1769» mellom småstreker. Fra Rollag, Busk. 6 cm. h., 33,8 cm. br. N. M. 65 387.

258. Saltkrukke, Ekersund.

238. Fiskefat med skål, innsiden glassert, lys brun, med gule og grønne pletter, ranker, linjer og bunter av streker, i skålen en kråkefot. Tykk, avrundet, litt opstående rand. Fra Telemarken. 5,7 cm. h., 35 cm. br. S. M. 2889.

239. Fiskefat med skål, innsiden glassert, brun bunn med gule og grønne striper og pletter. Tykk, avrundet, litt opstående rand. 4,7 cm. h., 32 cm. br. N. F. 243—95.

240. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, lys brun med gule linjer og grønn bølgelinje; i skålen kråkefot, avrundet, opstående rand, 5 cm. h., 34 cm. br. Simonsen.

241. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, brunt med gule linjer, pletter og bølgelinje i grønt, i skålen grønne pletter. Avrundet kant, med opstående, litt innbøiet rand. Fra Numedal. 5,4 cm. h., 34,5 cm. br. N. F. 1172—13.

242. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, lys brun bunn med gule linjer og gjennemprikket felt. Utoverbrettet kant, avrundet, opadstående rand. Fra Hitterdal, Tel. 5,5 cm. h., 33,4 cm. br. S. M. 141.

243. Fiskefat med skål, innsiden glassert, brun bunn, gule linjer og gjennomprikket felt. Fra Kviteseid, Tel. 5,3 cm. h., 34,9 cm. br. N. M. 86 952.

244. Fiskefat med skål, innsiden glassert, brun bunn med grønne og gule dekorasjoner, gult felt med gjennomskårne linjer og prikker. Fra Gransherred, Tel. 5,9 cm. h., 32 cm. br. N. M. 40 728.

245. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, lys brun med gule og hvite forsiringer, linjer blad og bølgelinjer. Opstående, på utsiden avrundet rand. Tynt og lett gods. 6,2 cm. h., 29,3 cm. br. S. M.

Forskjellige fra disse ved en sin djerpe ornamentikk og den større anvendelse av sterk grønn farve, er følgende fiskefat.

246. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, brun bunn med gulhvite bånd og bølgelinjer, bredt sterkt-grønt felt, i skålen, grønne pletter. Avrundet kant med opstående, svakt innoverbøiet rand. 6 cm. h., 32,5 cm. br. N. F. 486—95.

247. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, brunt, med sterkt grønne og gulhvite ranker og bånd, i skålen årstallet: «1797» mellom streker. Tykk avrundet, opstående rand. Fra Solum, Tel. 6,3 cm. h., 33,3 cm. br. N. F. 729—95.

248. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, brunt med gule og grønne guirlander og blad. Tykk, avrundet, opstående rand. 5,7 cm. h., 33 cm. br. N. F. 237—07.

249. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, brun bunn med gule og grønne dekorasjoner, i skålen årstallet: «1767» mellom bølgelinjer og prikker 6 cm. h., 33,5 cm. br. N. M.

250. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, brun bunn med gule og grønne dekorasjoner, gjennomprikket felt og ranke, i skålen bølgelinje. Fra Saude, Tel. 5,4 cm. h., 33,4 cm. br. 72 782.

En liten gruppe av flate fat og et fiskefat kan undertiden ved det fremherskende gule og gulgrønne i dekorasjonen ha en svak minnelse om arbeider fra Otterholt potteri.

251. Fat, flatt, innsiden glassert, brun bunn, gul og

264. Blomsterpotte, Sandnes.

grønn dekorasjon, i bunnen årstallet: «1768» mellom småstreker. Fra Buskerud. 7 cm. h., 33,4 cm. br. N. M. 65 574.

252. Fat, flatt, innsiden glassert, lys brun bunn med brede bånd i grønt og gulhvitt. I bunnen årstallet: «1781» mellom to bølgelinjer, over et blad. Tykk, avrundet kant, med opstående, litt innbøiet rand. Fra Telemarken. 6 cm. h., 36 cm. br. S. M.

253. Fat, flatt, innsiden glassert, brunrød begitning, grønne og gule linjer; i bunnen årstallet: «1807» mellom streker og blad. Svakt ombøiet rand. Fra Jeglem, Gol, Hal. 4,7 cm. h., 32,3 cm. br. N. F. 31—20.

254. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, grønn-gule border på brungrå bunn, grønne pletter og bølgelinjer, i borden innristet: «S. S. Ø. Ano 1789», i skålen kråkefot. Avrundet, utbrettet kant, med opstående rand. Fra Hitterdal, Tel. 4,8 cm h., 31,5 cm. br. S. M. 143.

En eiendommelig art av lysestaker synes også å være laget i Telemarken. Formen, som er meget gammel, er utført av uglassert ler. Stakene har fire lysepipere, hvorav imidlertid kun en kan benyttes ad gangen. Formen er enten en trekantet kegle bygget op av smale stykker, eller den

består av cylindriske rør. Kun om en av dem vites med bestemthet, at den er laget i Telemarken, men formen er såpass overensstemmende, at alle tre anføres sammen.

255. Lysestake av uglassert ler, med fire lysepiper, på siden utskåret: «P. F. T.» og årstallet: «1765» samt et ornamment. Fra Setesdal. 7,9 cm. h. N. F. 70—09.

256. Lysestake, lik frg. men uten innskrift. Fra Lunde, Tel. 9,3 cm. h. Sørfonden.

257. Lysestake, i form av cylindriske rør, fire lysepiper. 7,8 cm. h. N. F. 605—06.

SØRLANDET

Få eller ingen beretninger foreligger om, at der langs kysten har vært tilvirkning av pottemakersaker i gamle dager. Grunnen kan for en del være den, at forekomstene av god ler er sjeldne og små, men årsaken kan også skyldes at distriktene har fått sine behov tilfredsstillet fra andre kanter. Beretningene om at kysten blev bereist av småfartøier med «krustøi» er meget gamle. De større potterier sende ut sine varer; både fra Skien, Drammen og Sandnes underhodtes der en livlig handel på disse strøk. Dertil kommer den gode forbindelse Sørlandet stod i med utlandet, hollandske, danske og engelske skuter kom hvert år i stort antall op til kysten, hvor de hentet trelast, fisk og jern og til befolkningen medtok fornødenhetsartikler, deriblandt naturligvis også lervarer og stentøi. Da vår egen skibsfart vokste til, hentet befolkningen selv hjem, hvad den trengte til. De potterier vi derfor kjenner er små, og virksomheten har neppe vært stor eller spent over lengere tidsrum.

I Jarlsberg fantes omkring 1780—90 en fabrikk for tilvirkning av ferniserte og malete ovnskakler,¹ og skjønt vi ingen kjennskap har om det, kan det jo tenkes, at der også blev laget andre lersaker. Fabrikken som var belig-

¹ Strøm i Samleren 1. bind s. 326, 2. bind s. 127.

270. Krukke, Bergen.

gende på Jarlsberg Sølvverks grunn, blev oprettet av en Hichman og var en tid visstnok i god drift.

Fra Øiestad foreligger der også en beretning om et potteri, som formodentlig har stått i forbindelse med et av de derværende teglverk. Oplysningen er imidlertid meget usikker og har ikke kunnet kontrolleres.

På Oddernæs Kongsgård ved Kristiansand var et lite pottemakeri i gang i nogen år. Antagelig i de første tiår av det 19de århundre. Det nevnes av Kraft¹, men det er også alt hvad vi vet om det. Heller ikke finnes i våre dager noget lertøi som er særlig karakteristisk for våre sydlige kystdistrikter.

JÆDEREN

Jæderen er pottemakervirksomhetens centrum på Vestlandet, den er ikke særlig gammel, men efter at den først var kommet i gang, har den vært i stadig vekst og underlagt sig flere og flere distrikter. Fabrikasjonen koncentrerer sig om byene, hvorav Sandnes kan skylde denne virksomhet sin grunnleggelse; på selve Jæderen kjennes ikke annet

¹ Kraft I. c. III. s 464.

enn noen teglverk som en kortere tid har vært i gang. De viktigste fabrikkasjonssteder er Ekersund som er blitt bekjent for sin finere fajanse, og Sandnes, der blev centrum for tilvirkningen av det grovere, brune lertøi.

Ekersunds fajansfabrikk begynte sin virksomhet som brunt potteri under navn av «Ekersunds store potteri» og blev grunnlagt i 1845(7) av Johan Feyer. I 1858 undergikk fabrikken en større utvidelse og begynte så smått med fajansetilvirkningen, men omlagdes helt for denne virksomhet i 1867. Fra dette potteri kom de i sin tid bekjente, såkalte «Rebekkakrucker», hvorom der gikk det ord, at de «altid skaffet friskt vand». Ingen av dem er bevart til nu, og de få ting fra verkstedets første år som er skaffet frem til utstillingen, kan vel neppe karakterisere hele virksomheten, det er enkle og grove bruksgjenstander, og rimeligvis har det vært bedre ting som fabrikken selv hadde gjemt, men som strøk med ved branden i 1905.

258. Saltkrukke, med hanker og knapp, glassert, mørk brun med tre gule ranker på forsiden; innsiden av tuten gult belegg, stemplet på forsiden: «Egersund». 27,7 cm. h., 21,5 cm. br. D. F.

259. Smeltepotte, med håndtak, glassert, innvendig gul begitning, utvendig dyp brun. Fra Ekersund. 4,8 cm. h., 23,5 cm. br. D. F.

260. Blomsterpotte, uglassert, med inntrykte rosetter i omløpende linjer. Stemplet under bunnen: «Egersund. I. F.» 13 cm. h., 13,2 cm. br. D. F.

Meget langt tilbake går som vi ser ikke virksomheten i Ekersund, men til gjengjeld har produksjonen neppe vært liten, og betingelsene har formodentlig vært gode, siden det lille sted en tid kunde bære tre fabrikker. Pottemakervirksomheten satte også dengang sitt preg på byen og gjorde innvånerne interessert. I en gammel beretning fra 60 årene fortelles det, at i Ekersund forstod de fleste sig på potteriet, fordi det var almindelig skikk å la guttene arbeide et år eller to på fabrikken, når de var blitt konfirmert.

280. Koks.

Foruten «Egersunds store potteri» anlagdes i 1862 Eiepotteri eller stentøifabrikk. Det var beliggende litt utenfor byen og grunnlagdes av Klaus Feyling, som hadde fått sin utdannelse hos Johan Feyer. Bedriften overtokes senere av sønnene Kasper og Ole Feyling og verkstedet eksisterer ennå, men de bevarte ting som kjennes fra eldre tid, strøk med i en brand i 1906.

Et tredje potteri anlagdes i 1865 av Petter Olsen, det kaltes Damsgaard potteri og blev nedlagt i 90 årene. Ved verkstedet blev der laget gult og brunt lertøi. De to ting, som er innkommet til utstillingen, faller begge utenfor det almindelige, men tages dog med blandt annet, fordi det ene viser en norsk efterligning eller måskje avstøpning efter Wedgewoods sorte stentøi.

261. Fat, grønnsort med ophøjede ornamenter, bladverk etc., støpt. Stemplet «P. Olsen». Fra Ekersund. 4,5 cm. h., 26,5 cm. br. D. F.

262. Skål på lav fot, lyst gods, glassert pipelersbegitning. Stemplet: «P. O. Egersund. 6». 7 cm. h., 14,2 cm. br. D. F.

De uuttømmelige forekomster av ler som finnes om-

281. Fat, Leikanger, Sogn.

kring Gannsfjorden; den forholdsvis lette forbindelse med utenverdenen førte til, at der temmelig tidlig blomstret frem en lertøisindustri på Sandnes, og efterat ovnene blev omlagt slik at der kunde benyttes torv istedenfor tre som måtte hentes langveis fra i den første tid, tok virksomheten fart. Sandnes gamle teglverk «Værket» som det kaltes, trodde man lenge var grunnlagt av Hans Nilsen Hauge,¹ men et heldig fund av gamle dokumenter inneholdende hovedoppgjøret og regnskap over anleggets grunnleggelse og første drift, godtgjør, at det allerede er blitt anlagt i 1784. Det blev stiftet som et aktieselskap på tilsammen åtte lodder, et av disse verdsattes i 1789 til 300 rd. Gjennemgår vi listen over interessentene er det eiendommelig å legge merke til, hvor få av det praktiske livs menn som er med, de fleste tilhører embedsstanden, deriblandt flere prester. I 1807 solgte dette første selskap fabrikken til et nytt, og det blev utvidet til å omfatte 12 lodder. Denne gang er det småfolk på ste-

¹ Grude: Sandnæs hist s. 242. Simonsen i Vestlandet I, s. 47.

285. Fiske'at, Aure, Nordm.

det, særlig haugianere som blir eiere. «Værket» var den første bedrift i sin slags på de kanter av landet og utviklet sig til for en tid å bli det største industrielle anlegg i hele amtet, Stavanger by medregnet. Sammen med den første beretning foreligger der også en tegning over anlegget, en situasjonsplan, der viser bygningene i forhold til hinannen og samtidig illustrerer tilvirkningen. Planen er signert «Lauritz Petersen»; denne mann eide i følge regnskapene et lodd i bedriften, men der er flere ting som tyder på bl. a. at fabrikkens underskudd i det første år ikke blev utlignet på ham, at vi i ham må søke den egentlige stifter av fabrikk, den der hadde ideene og var den drivende kraft og bedriftens leder efter at han hadde fått andre til å skyte de nødvendige penger inn i foretagendet. Meget snart er der blitt opprettet et pottemakeri i forbindelse med teglverket; det nøiaktige tidspunkt for dette vites ikke, men det må være skedd før 1807, idet der ved salget i følge skjøtet medfulgte «Pottemager Fabriquen med Ovns hus». De nye eiere måtte også overta en obligasjon på 50 rd. i «Pottemager Zimmer-

287. Fiskefat, Telemarken.

manns iboende Huse». Christoffer Zimmermann var født i Sverige som sønn av en derværende foged, og han var gift med en svensk prestedatter, skjønt navnet kunde tyde på, at hans familie var av tysk oprindelse. Han blev først innforskreven til Bergen, og derpå innkalt til Sandnes for å grunnlegge potteriet, som altså har mottat sine første impulser fra svensk pottemakerkunst. Zimmermann skal ha vært en meget dyktig pottemaker som forstod å sette god glassur og male fine «Roser og figurer» på lertøiet. Efterat teglverket, som var beliggende på Tronæsengen, i 1807 var blitt solgt, drev Zimmermann potteriet for egen regning, men der har aldri vært tale om nogen større virksomhet. Sin glassurmetode og billedmaling holdt han hemmelig for alle undtagen for sin sønn Hartman «Herremand», som efter farens død overtok bedriften. Sønnen besad imidlertid ikke den samme duellighet som faren, og virksomheten gikk derfor over på andre hender.

Hos Zimmermann fikk de senere pottemakere på Sand-

288. Fat, Ringøre, Hard.

nes sin utdannelse. Her gikk Ole Pottemaker Idland d. æ. i lære, og han og hans sønn av samme navn drev senere pottemakervirksomhet i mange år.

I 1842 anlagdes det ennu eksisterende Sandnes potteri, som blev grunnlagt av Simon Asbjørnsen fra Ullensvang i Hardanger. Simon Pottemaker gikk i lære hos Ole pottemaker d. æ. og skal ha vært en meget dyktig og foretagsom mann, der ved siden av sitt fag syslet med andre særlig tekniske opgaver. Efter Simon dreves potteriet i lengere tid av sønnen Aadne, der igjen overdrog det til sin sønn Simon. Nu eies det av Em. Simonsen.

Hana Potteri anlagdes i 1865 av Cornelius Simonsen. Til en begynnelse var virksomheten beskjedent, men da det gikk godt innkjøptes flere andre potterier, Holmen potteri, anlagt 1872, og Nygård potteri. Bedriften overtokes i 1892 av Em. Simonsen, som senere innkjøpte det i 1892 oprettede Østervåg potteri og Gandals potteri, anlagt 1902.

I 1873 blev Ganns potteri og teglverk anlagt av en

engelskmann ved navn Holmes, efter hvem der er innkommet en rekke engelske betegnelser på varene. Det er senere gått over på norske hender.

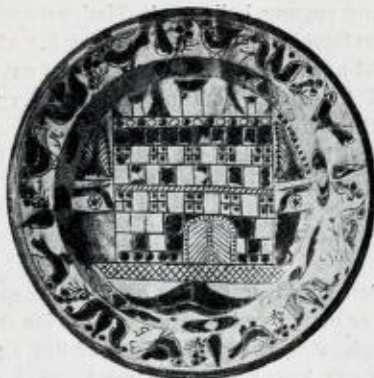
Tradisjonen har vært sterk på Sandnes, og mange av de gamle betegnelser på lertøiet har holdt sig, efter Em. Simonsen anføres en del her: syltepotter benevntes 4 marks, 6 marks, 9 marks op til punna-potta (24 mark). Fatene hadde samme betegnelse fra 4 marks til punnafat og prisen var ialmindelighet en skilling marken. Skålene kaltes kanne-skål, halvkanne-skål, 4 skillings-, 3 skillings-, 2 skillings-skål, der fantes også noget som het rosaskåler.

Pottemakervirksomheten har på Sandnes vært beregnet på eksport; for kystdistriktene fra svenskegrensen og langt nordover har den hatt den største betydning. De store potterier hadde sine egne små fartøier, som lå på stadig reise, og Sandneslertøiet er på denne måte bragt ut over store deler av landet.

Dessverre er ingen ting bevart fra den eldste virksomhet på Sandnes, hverken Zimmermanns eller begge Ole Pottemageres arbeider vet vi noget om. De få ting som er innkommet skriver sig fra de siste tiår av det 19de årh. Flere av dem vidner om, hvor den gode tradisjon har holdt sig, og samtidig viser enkelte stykker en påfallende likhet med trøndersk arbeide. Dette har sin forklaring i, at der ved fabrikkene har vært anvendt arbeidere, som hadde fått sin utdannelse i Trondhjem, enkelte skal ennå være i live den dag i dag.

263. Krukke, cylindrisk, glassert, innvendig brun, utvendig pipelersbegitning, hvorpå en omløpende bladkrans med innskårne konturer, i gult og grønt. Under bunnen innristet: «Anna Knudsdatter 1873». Fra Sandnes. 13,7 cm. h., 14 cm. br. Simonsen.

264. Blomsterpote, utvendig glassert, pipelersbegitning med gule, lysegrønne og brune bånd og guirlander med konturer. Stemplet under bunnen: «12». Fra Sandnes. 17,5 cm, h., 19,8 cm. br. Simonsen.

291. Fat, Molde.

265. Blomsterpotte, utvendig glassert, pipelersbegitning med grønne, gule og brune linjer, punkter og bladkrans, innskåren kontur. Fra Sandnes. 12,6 cm. h., 12 cm. br. Simonsen.

266. Blomsterpotte, utvendig glassert, brun med tynt, gjennembrent pipelersoverdrag. Fra Sandnes. 16,5 cm. h., 20,3 cm. br. Simonsen.

267. Blomsterpotte, utvendig glassert grønn, gul og brun marmorering. Fra Sandnes. 15,7 cm. h., 17,5 cm. br. Simonsen.

268. Blomsterpotte, utvendig glassert, gul og brun marmorering. Fra Sandnes. 13,5 cm. h., 14,7 cm. br. Simonsen.

269. Blomsterpotte, utvendig glassert, gul og brun marmorering, gul rand. Fra Sandnes. 12,8 cm. h., 14,1 cm. br. Simonsen.

Flere betegnelser i Stavanger tyder på, at der her har vært drevet pottemakervirksomhet i eldre tider, men fra det siste århundre kan ingen verksteder ennå ettervises. Navnet Pottemagerstranden går tilbake til 1700 årene, og det i nær-

heten av denne engang beliggende Timianstovr het oprindelig Pottemagertorvet. En mulighet er der for at disse steder kan ha fått sitt navn efter en pottemaker ved navn Isak Bahs,¹ som bodde i Stavanger omkring 1760; i Bergens Adresse Comptoirs Efterretninger finnes et avertissement fra ham i 1765. Han skal ha beskjeftiget sig bl. a. med tilvirkning av ovnskakler, men ingen av hans arbeider kjennes i våre dager.

VESTLANDET

For kysten nordover gjelder omtrent de samme forhold som allerede er omtalt ved Sørlandet, også for disse distrikter mangler vi opplysninger, og materialet er lite og utilfredsstillende. Behovene har, synes det, vært stillet utenfra både sydfra, hvor innflydelsen fra Skienskanten er umiskjennelig, men særlig har den rike pottemakervirksomhet i og omkring Trondhjem vært av avgjørende betydning. Man må anta, at kyststrøkene har vært bereist av skib fra de større fabrikker, men vestlendingene har også i stor utstrekning kjøpt med sig lertøi når de, hvad der var almindelig for flere distrikters beboere, drog på de store østlandske markeder. Beretningene om verksteder er som sagt små og lite opplysende. De gode tider for industrien ved midten av det 18de århundre førte til igangsettelsen av et par småanlegg i Bergen. Således fikk borgermester Fasmer i 1760 privilegium på å oprette en fajanse- eller stentøi-fabrikk, nogen år senere i 1778 fikk Iver Bredal og Gunnar Eide privilegium på det samme. Vi kjenner intet nærmere til disse fabrikkers virksomhet, hverken hvad deres produksjon egentlig omfattet, eller hvor stor den var, til våre dager er ingen ting bevart. Noget senere mellom årene 1810 og 1820 blev der anlagt et pottemakeri på gården Lepsøe i Ous Sogn.² Virksomheten har ikke vært drevet lenge her og neppe heller i større målestokk. Verkstedet må allerede ha vært nedlagt før 1830.

¹ Thaarups Veiledning 1813, bd. 2, s. 239.

² Kraft l. c. IV. s. 490.

292. Fat, Bergen.

I selve byen Bergen er der fra tid til annen ved grunngravninger fremkommet adskillig lertøi eller bruddstykker av sådant. Det meste av dette er det vanskelig å ha nogen bestemt mening om, hvorfra det skriver sig, det er ordinære ting, som kjennes fra hele Norden. Blandt ting fra det gamle Bergen forekommer imidlertid en nokså stor gruppe av lysbrunt lertøi, store plumpe saltmatsfat, hullefat, og prektige store urner, om hvilke det er et spørsmål om de ikke kan være laget på stedet. Lignende ting vet vi har vært arbeidet f. eks. i Trondhjem, og der er forøvrig såpass meget bevart utover hele landet at også det kan tale sterkt for deres norske opprinnelse. Gjennemgående tilhører de en tidligere tid. De skriver sig ihvertfall fra 1600 årene, hvilket gjør at de faller utenfor rammen av denne katalog, og de vil derfor her kun for en del i korthet bli nevnt. Men både disse

og de bergenske byfund i sin helhet kunde fortjene en undersøkelse for sig, så man kunde få bragt på det rene, hvad der er norsk eller fremmed blandt disse ting.

270. Krukke, med to hanker, glassert, lys brun med liten rosette på hver side. Tykt, grovt, gods. Fra Bergen. 31,3 cm. h., 37,4 cm. br. o. m. B. M. 2 124.

271. Krukke, lik frg. men uten rosetter. 30,6 cm. h., 34,2 cm. br. o. m. B. M. 5521.

272. Krukke, lik frg. på tre lave tilspissede føtter. Fra Bergen. 30,8 cm. h., 32,2 cm. br. o. m. B. M. 10 059.

273. Fat, flatt, på tre smale, lave føtter, en hank. Bred opstående rand, glassert, brungult. Fra Bergen. 9 cm. h., 54 cm. br. B. M. 2125.

274. Hullefat, på tre ben med to tilspissede hanker, glassert, lys brunt. Bred kant. Fra Bergen. 10,7 cm. h. 51 cm. br. B. M. 2 205.

275. Hullefat, lik foreg. 6,5 cm. h., 40,5 cm. br. Fra Bergen. N. F. 353—11.

276. Hullefat, skålformet på fot, med to hanker, glassert, gulbrunt, lysere. Fra Bergen. 15,8 cm. h., 41 cm. br. B. M. 2203.

277. Krukke, med to hanker, glassert, lys brun, på lav fot. Fra Lærdal, Sogn. 17 cm. h., 26 cm. br. D. H. S. 230.

278. Skål, innsiden glassert, gul, opstående rand, forbrent. Fra Bergen. 4,6 cm., 15 cm. B. M. 6744.

Om distriktene nordenfor Trøndelag er vi svært dårlig underrettet, heller ikke er der innkommet noget materiale fra disse egne til utstillingen. Imidlertid har den potterivirksomhet, som har vært drevet her nordpå, neppe vært stor, det eneste verksted vi vet om var beliggende i Alten i Finmarken omkring 1830.¹

¹ Kraft I. c. VI. s. 578.

UKJENTE

279. Koks, glassert, innsiden lys brun, øvre del av ut-siden pipelersbegitning med røddlerstreker avvekslende med dypgrønne. En vannrett og en loddrettstillet hank. 6,7 cm. h., 32,2 cm. br. B. M. 6643.

280. Koks, med to hanker, innsiden glassert, pipelers-begitning, røddlerornamentikk med grønne flekker, 10,3 cm. h., 29,7 cm. br. B. M. 4317.

Begge disse to er innkommet til Bergens Museum uten opplysninger, om hvorfra de stammer, og der er heller ingen sikkerhet for at de er norske. Både massens letthet, det lyse gods, teknikk og form er der noget fremmet over, men på samme tid er der en viss overensstemmelse mellom dem og en del andre gjenstander, særlig hvad det ornamentale angår, anvendelse av de gule eller røde snodde ornamenter, der avbrytes av mørke grønne flekker. De følgende fat er alle fra Sogn og fins ikke tilsvarende annensteds, formen er gammel, godset lyst, hvorved der fremkommer en gulrød bunnfarve efter glasseringen som kan minne en del om enkelte store Telemarksfat, en enkel ting, grønne pletter i forbindelse med et «løpende hund» motiv, forekommer også nokså lik på terrinen fra Id nr. 1. Sannsynligheten taler for, at disse fat og kokser såfremt de er norske, må være laget ensteds på Vestlandet, men om det er ved noget av de kjente potterier eller de stammer fra et sted vi ikke har beskjed om, får stå hen.

281. Fat, dypt, innsiden glassert, gulrødt, med gule ornamenter og grønne flekker, i bunnen en blomst samt årstallet: «1788». Bred opstående kant. Fra Leikanger, Sogn. 8,6 cm. h., 30,4 cm. br. B. M. 4239.

282. Fat, dypt, innsiden glassert, gulrød bunn med gule ornamenter og grønne flekker. Bred opstående kant med tykk rand. Fra Leikanger, Sogn. 8,4 cm. h., 31,7 cm. br. D. H. S. 4678.

283. Fat, innsiden glassert brun bunn, gul og grønn

dekor., i bunnen årstallet: «1827». Fra Lærdal, Sogn. 9,6 cm. h., 35,5 cm. br. N. M. 16 705.

284. Fat, dypt, innsiden glassert, gulbrun bunn med gule ornamenter, streker, bølgelinje, i bunnen et hjerteformet blad, grønne småstreker; opstående avrundet rand. Fra Røgnes, Støren. 8,8 cm h., 27,7 cm. br. N. F. 1204—13.

Med stor innbyrdes overensstemmelse, i teknikk mere enn i form, er følgende små fiskefat. Farven er gul til brun med en nuance av violett, og hvad ornamentene angaar, står de meget nær de ovenfor omtalte. Jeg er derfor tilbøielig til å se en forbindelse mellem dem.

285. Fiskefat, dypt, med høi skål, innsiden glassert, gulbrunt, med gule linjer og grønne flekker; i skålen lignende blomst som i bunnen på nr. 281. Fra Aure, Nordm. 7,9 cm. h., 31 cm. br. N. M. 43 211.

286. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, brun med gule og grønne ornamenter, i bunnen fire blad. Fra Lunde, Tel. 5,7 cm. h., 31 cm. br. Sjøfonden.

287. Fiskefat, med skål, innsiden glassert, gulbrun bunn med gule forsiringer i form av en løpende ranke, samt pletter, i skålen en spiral. 5,8 cm. h., 32,2 cm. br. S. M. 187.

De fleste av disse fat har en eiendommelig, noget gammeldags form, som ellers er temmelig ukjent blandt vårt lertøi, det samme gjelder det følgende fat, som også, hvad ornamentikkens utførelse angår, anvendelsen av rød lere, til en viss grad er i overensstemmelse med dem. Fatet er et av de smukkeste som er bevart, om dette enn for en del kan skyldes tidens innvirkning.

288. Fat, innsiden glassert, gul pipelersbegitning innvendig med linjer og pletter i brunrødt og grønt samt brunfiolett, i bunden en blomst, tulipan og drueklase i samme farver. Den øvre del er gjennemprikket. Fra Ringøre, Hard. 8,3 cm. h., 34,8 cm. br. A. Bu.

Eldre enn potterier vi kjenner fra Telemarken, men ellers med adskillig overensstemmelse i farve og dekorasjon med fat fra denne egn, er et lite fiskefat fra Risør.

289. Fiskefat, med høi skål, innsiden glassert, gulbrunt med pletter og omløpende linjer i gult samt en grønn bølge-linje i skålen årstallet: «1734». Fra Risør. 6,2 cm. h., 29 cm. br. A. 430. (Under bunnen et bumerke.)

Et stort kar, helt brunt og med to lavtsittende hanker, kan muligens være utført omkring Drammen.

290. Kar med rette vegger og to lavtsittende hanker, glassert, mørkebrunt, 18 cm. h. 29,5 cm. br. o. m. N. F. 850—15.

Ganske for sig selv står et flatt fat fra 1765. Formen og noget ved ornamentikkens utførelse kan minne om ting fra Drammen, men i denne egn er aldrig påtruffet anvendelsen av blått, og tulipanborden avvekslende med fugler minner mere om trønderske ting igjen. Hvorfra det stammer eller om hvor vidt det overhodet kan regnes for norsk får stå hen.

291. Fat, flatt, innsiden glassert, pipelersbegitning med blå og gule dekorasjoner med innristede konturer, i bunnen et befestet hus med kanon på hver side; toverbrettet, tykk kant med fugler vekslende med tulipaner samt årstallet: «1765». Fra Molde. 7 cm. h., 36,7 cm. br. N. F. 375—98.

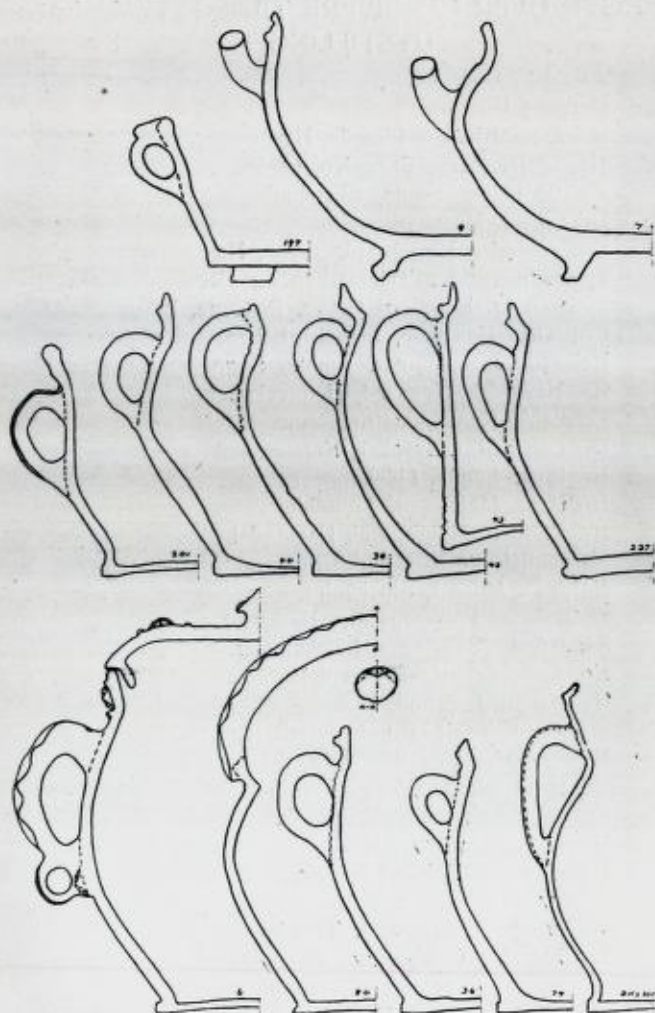
Til slutt skal nevnes det største og samtidig også ett av de vakreste fat som er blitt bevart ned til våre dager. Fatet har tilhørt en gammel Bergensfamilje og er datert 1723. Fremstillingen av det første menneskepar under paradistreet i forbindelse med forbokstavene til to navn tyder på, at det har vært laget i anledning av et bryllup. Ornamentene er dyktig utført med stor sikkerhet i tegningen og en eleganse og sirlighet som ikke er sedvanlig på vårt norske lertøi. Også fatets elde taler imot dets norske opprinnelse. Vi kjenner ikke til noget potteri på den tid som har kunnet frembringe lignende ting, fat av så høi kunstnerisk kvalitet forekommer kun yderst sjelden endog fra langt senere tider. Det land som der kunde være tale om å henføre det til er Tyskland, hvorfra særlig Bergen naturligvis har hatt en stor import. I Tyskland omkring Crefeldt treffer man ofte på lig-

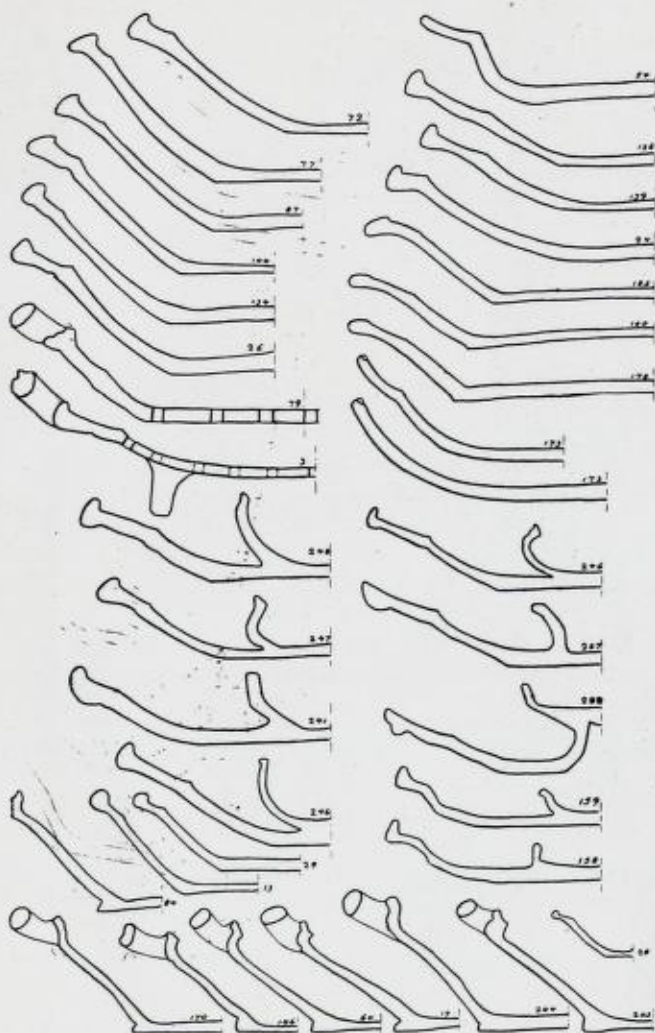
nende fat med samme billedfremstilling og det samme ornammentale utstyr, bladranker med druer; men på samme tid forekommer herfra aldri en innskrift som den på Bergensfatet, bokstavene må jo være forbokstaver til navn, og denne måte er så typisk norsk, at jeg bare av den grunn er tilbøielig til å anse fatet for å være et arbeide fra Norge. I så tilfelle kan der imidlertid neppe være tale om en norsk utfører; til den håndverksmessige som kunstneriske høide var ingen norsk pottemaker nådd ved de tider. Altså blir tilbake å anta, at fatet er blitt utført ved et verksted, hvor fremmede, tyske svenner har vært i arbeide. På hvilket sted dette er skedd, om i Bergen eller annetsteds, er det ennu umulig å ha nogen mening om, før et rikere materiale fra denne tid er bragt for dagen.

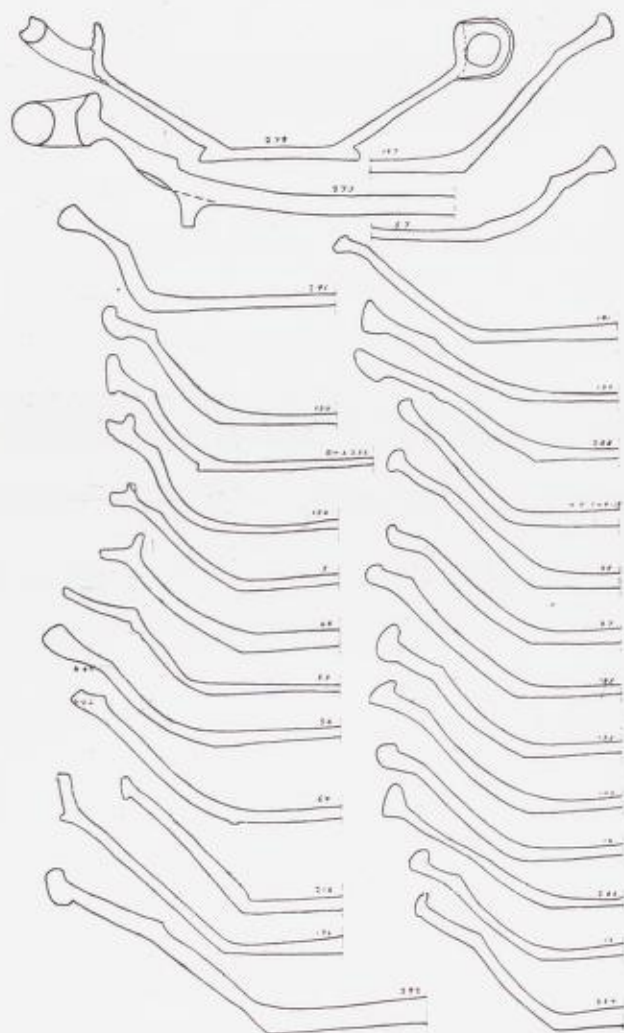
292. Fat, dypt, innsiden glassert med pipelersbegitning, omkring den brede sterkt skrånende rand en ranke av blad, blomster og druer, i bunnen Adam og Eva på begge sider av kunnskapens tre, lenger ute en hjort og en fugl, konturene innskåret. Årstallet: «1723» mellem bokstavene: «O. N. S.» og «T. T. D.». Randen bred og opstående. Fra Bergen. 10,5 cm. h., 50,5 cm. br. V. K.

LISTE OVER LÅNGIVERE TIL POTTEMAKER- UTSTILLINGEN

Arendals Museum.
 Bergens Museum.
 Hr. Amund K. Bu, Ringøie, Hardanger.
 Hr. kammerherre Cappelen, Ulefos.
 Dalene Folkemuseum, Ekersund.
 Drammens Museum.
 Fru Ambjørg Dusegaard, Torpe, Hallingdal.
 Fylkesmuseet for Telemarken og Grenland, Skien.
 Maleren hr. Bernhard Greve, Bellevue, Bergen.
 Fru Thea Hansteen, Industrikt. Kra.
 Heibergske Samlinger, Amble, Sogn.
 Hr. Heyerdahl-Nygaard, Holmenkollen.
 Kristiania Kunstindustrimuseum.
 Dr. Lund, St. Olavspl. 1, Kra.
 Hr. Einar Lundé, Lillehammer.
 Hr. Henr. Mathiesen, Trondhjem.
 Hr. Thor T. Myhre, Aal, Hallingdal.
 Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, Trondhjem.
 Nordiska Museet, Stockholm.
 Oplandenes Folkemuseum, Hamar.
 Sandvigske Samlinger, Lillehammer.
 Hr. Andr. Schneider, Slemdal.
 Hr. Halvor J. Schou, Kra.
 Fru dr. Schweigaard, Universitetsgt., Kra.
 Hr. verkseier Em. Simonsen, Sandnes.
 Hr. lærer Skrede, Vaage, Gudbrandsdalen.
 Fru Olga Steen, Thorshaug, Vang, Hedemarken.
 Hr. agent Sønderby, Kra.
 Hr. grosserer Sørfonden, Skien.
 Vestlandske Kunstindustrimuseum, Bergen.
 Videnskapernes Selskap, Trondhjem.
 Fru ingeniør Weidemann, Incognito terrasse, Kra.

Depotbiblioteket

75sd 59 423

